

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԱՄՍԱԳԻՐ

ԿՐՈՆԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ, ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ

ԹԻՒ ԺԲ. - ՇՐՋԱՆ Զ.

1873

ՏԱՐԻ Զ. - ԴԵՆՏԵՄԲԵՐ 31

ԾԱՆՈՒՅՈՒՄՆ

Ներկայ թուով ամսագրոյս կնքեց Արշալույս Զ. ըդ շրջանը, և յառաջակայ 1874 թուականի Յունվար ամիսէն պիտի սկսանի Լըդ շրջանը բոլորել:

Արարատայ պարունակութեանց ծրագիրն, թերթից քանակութիւնն և բաժանորդագիրն (4 ռբլ.) անփոփոխ կը մնան:

Ոյք որ կցանկան բաժանորդագրուիլ ամսագրոյս, կրննդ բնաւ գիմել Արարատայ Գործակալաց կամ ուղղակի գրել Խմբագրութեան սօրին՝ հանդերձ Հասցէի-դ:

Այս առթիւ կփութամք մեր խորին շնորհակալութիւնքը փոխարինել համայն բաժանորդաց և գործակալաց ամսագրոյս, որք սիրով հաճեցան և պատուեցին զԱրարատ՝ առաջնքն՝ բաժանորդագրուելով և համակիր ընթերցասիրելով զԱրշալույս, և վերջինքն՝ բարենախանձ գործակցութեամբք աշխատութիւն կրելով և մերազնեայք ի բաժանորդագրութիւն հրաւիրելով, որով երկոքեանն ևս միանգամայն խրախուսեցին զմեզ:

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Ժ Ո Ղ Ո Ղ Ո Յ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ

ՀԱՆԴԵՐՁ ԿԱՆՈՆԱԳՐՈՒԹԵԱՄԲ.

(Շարունակում է):

«Սահմանադրումն էլ հարգաց՝ ընկալաւ և նահապաղէն Տեառնէ Գլխիդ որք՝ Լարգամանցաւ ընդ յեռն Եղևակայ՝ հրամանաւ Լարանելոյն Սահակայ Եղևակայս ապաւնելն Հայոց, և նորին Ամուսնացայ Բէ հրապարակաւ հարգաւ որք որք և որք ուրիշ ժամաց, , :

«Քանզի ոմանք կարծեցին ազիտութեամբ այլ զոմն Եկեղեցի ասել Կոչարան, և այլ զոմն՝ Վանս. և տխմար բանիւք իւրեանց կամեցան կռիւս, հերձուածքս մոռճանել ի միաբանութիւն հաւատոյ, և մոռացան զբանն պատուիրանին որ ասէ. Մի է Տէր. մի հաւատ, մի մկրտութիւն. զի որ այլ և այլ կամի ասել, զհաւատոյ ցուցանէ զբաժանումն. քանզի Եկեղեցի ոչ ծանուցանէ զայդ պատուիրանն Աստուծոյ, որ ի քարանց և ի փայտից շինեալ է, այլ զհաւատումն շինեալ զազգս մարդկան ի վերայ վիմին Հաստատութեան. ապա ուրեմն ճշմարիտ հաւատըն է Եկեղեցի. որ գումարէ և շինէ ըզմեզ ի մի միաբանութիւն գիտութեան Որդւոյն Աստուծոյ. քանզի նոյն ինքն Կենարան ուսուցանէ ասելով՝ ցՊետրոս. Գու ևս վէմ. և ի վերայ այդ վիմի շինեցից զԵկեղեցի իմ. և դրունք զԺողոջ ըզնա մի՝ յաղթահարեցեն, , :

Արդ զի՞նչ իմանայցեմք ասելն զՊետրոս Վէմ. միթէ որպէս զմի ոք ի քարանց.

քաւ լեցի. այլ մարդ բանաւոր և գլուխ առաքելական դասուն. և զի անդրդուելի հաւատով խոստովանեաց Վարխաոս՝ Որդի Աստուծոյ, երանութիւն ընկալաւ և Վէմ անուանեցաւ. ապա ուրեմն և շինեալքն ի վերայ նորա ոչ են քարինք անշուշք, այլ մարդիկ նորին հաւատոյ հաղորդակիցք. քանզի ոչ դանդաղեն գիրք սովին անուամբ ձայնել զՏէր մեր և Փրկիչ երբէք ըստ պիտոյիցն. յիշատակեալ և և երանելին Պաւղոս զանուն Եկեղեցւոյ ասելով . Օր որ եղն Աստուած յեկեղեցւոյն՝ այս են, նախ զառաքեալս, երկրորդ զմարդարէս, երրորդ զվարդապետս, և որ ինչ ի կարգին է: Տեսանէս զյարմարումն և զպանծալի բարձրութիւն Եկեղեցւոյ, զսուրբ և զամբիժ հաւատոյ ասեմ, որոյ առաքեալք և մարդարէք և վարդապետք են նաւավարք, ունելով նաւապետ՝ զմարմնացեալ և զմարդացեալ բանն Աստուած և զհաւատն. զնա իսկապէս խոստովանիմք ասել Մայր Եկեղեցւոյ ի Վարխաոս հաւատացելոյ. քանզի զօրէն նաւի զամենակին յինքն ամփոփելով ցամաքաթիւ յամենայն աշխարհական ծովանաց, կարող լինի անպրեկտեցանել, բայց միայն աներկեան պահեստք զհաւատս, որով շինեցաքս, բանաւոր և մտաւոր Եկեղեցւոյ՝ ի վերայ հիման առաքելոյ և մարդարէից: Այսմ Եկեղեցւոյ ուսուցանէ Տիմոթեայ՝ խնամ ունել երանելի Առաքեալն, սիւն և հաստատութիւն և ճշմարտութիւն անուանելով. յայտնի է, ասէ, ի նմա խորհուրդ Աստուածապաշտութեան, այլ միայն բանաւոր եկեղեցիս. վասն այսորիկ և սաղմուն բարձրագոյնս գոյն իսկ, թէ Օրհնութիւն նորա

յեկեղեցիս սրբոց է: Ահա և Սամուէլ մարգարէ՛ որ, Հաւատարիմ կոչեցաւ, զայն ուսուցանէր ի պատուիրելն իւրում առ Սաւուղայ. Իբրեւ դնայցես յինէն, ասէ, հանդիպեցիս Ակեղեցւոյն մարգարէից՝ մարգարէացելոցն: և դարձեալ եթէ Ակեղեցացո զժողովուրդն ի Վանայ մինչև ցըրխտաբբէէ, իբրեւ զայլ մի, և Ակեղեցի մարգարէացելոց մարգարէից, և Սամուէլ կայր ի վերայ նոցա:

Աւօրհնեաց Սողոմոն գեկեղեցին Իսրայէլի: Աւ լու եղև բանս այս յականջս եկեղեցւոյն: Աւ եկեղեցիքն հաստատէին ի հաւատս: Աւ լուաւ զպատգամս զայս ի միջոյ հրոյն յաւուրն Ակեղեցւոյ: Վանդի Ակեղեցի արար զլուսն ամենայն մարգարէիցն Սովսէս զցեղն Իսրայէլի հրամանաւն Աստուծոյ: Ակեղեցացո, ասէ, ըզժողովուրդն ի դուռն խորանին վկայութեան. տեսանեն, զի ոչ եթէ զեփրանն կոչէ Ակեղեցի, յորում կայր արկղն կտակարանաց, և միւս խորանն, որ կոչէր Սրբութիւն սրբութեանց, այլ զհաւատացեալ ժողովուրդն աւետարանէ. վասն այսորիկ ևս առաւել բարձրագոյնս և առաքեալն Պօղոս նորագոյնս իմն և յաւետհրաշալիս . . . քանզի ցուցանէ եկեղեցիս անդրանկաց գրելոց ոչ յերկրի՝ այլ յերկնիս, որոց անուանքն գրեալ են ի դպրութիւն կենաց. վասն որոյ Փրկիչն Տէր ասաց խնդալ զառաքեալսն. Թէ խնդացէք, զի անուանք ձեր գրեալ են ի դպրութիւն կենաց:

Տեսե՛ր զճշմարիտ հիմն Ակեղեցւոյ՝ զեւրդ ամենայն տիեզերս հաւատացեալք ի Վրիստոս՝ Առաքելական յորջորջին եկեղեցի, վասն Տէրունական հրամանին որ

առ նոսա, Թէ՛ Պանացէ՛ք ընդ ամենայն երկիր. աշակերտեցէք զամենայն հեթանոսս. մկրտեցէք զնոսա յանուն Հօր և Որդւոյ և Հոգւոյն սրբոյ. ուսուցէք նոցա պահել զամենայն զոր ինչ պատուիրեցի ձեզ:

Արդ Թէպէտեւ փոքր ի շատէ ասացաք յօրինակաց որ բազմապատիկ կան ի գիրս սուրբս, վասն Ակեղեցւոյ սրբոյ բաւական եղեցի, քանզի յայտնի եղև անքակ միութիւն, և ոչ երկպառակել, որպէս ոմանք կամեցան պատառուսն առնել և կռիւս ազադակի տխմարութեամբ իւրեանց. զի ի ճշմարիտ հօտէն Վրիստոսի, որ է Ակեղեցի Աստուծոյ, նա միայն է պատառեալ և անջատեալ, որ ի հերձուածս կործանի, և մեղաց լեցի պաշտօնեայ. զի մեղքն բաժանեն և օտարացնուցանեն. բայց զայս ասելով մեր, զանբաժանելի միաւորութիւն եկեղեցւոյ. յայտ արարաք, և Թէ զինչ է եկեղեցի: Այլ ոչ եթէ արհամարհել ուսուցանեմք զչինուածովք պատուեալ տեղան, որ անուանի ժողովրդանոց, քանզի և ի նոսա ժողովին քահանայք և մանկունք ուխտի պաշտօնեայք կատարել զազօթս և զննդրուածս. վասն որոյ Ազօթաբանք կոչին և սրբարանք. զի հաստատեալ կայ ի նոսա տէրունական սեղանն, յորոյ վերայ զհացն և զգինին պատարադեմք յօրինակ կենդանարար մարմնոյ և արեանն Վրիստոսի, որ միշտ անձախապէս բաշխի մեզ ի քաւութիւն մեղաց, և ի նոսա կայ ուղղեալ աւազանն մկրտութեան, որով լուսաւորեալք վերստին ծնանիմք Հոգւովն սրբով, և գրոշմիմք ի յոյսն կենաց յաւիտեանականաց, և հանապաղ անդր գուժարելով լսեմք զսաղմոսերութիւնս և

զգատության պատուիրանայն Աստուծոյ, և վասն զի միշտ անդր ժողովեմք, և անդաւէն ապաստանի է մեզ զամենայն տաքիալսք ի նմա կատարել, սովորութիւն եղև Ահեղեցի անուանել յարանունարար, այլ ոչ բնաւորաբար. և քանզի բազում այսպէս կան վկայարանք ուրուք յանուն, և սակայն ճանաչեմք թէ հոմանուն նոցա են շինեալքն, այլ ոչ թէ ինքեանք իսկ, յորոյ անուն շինեցանն, և մի պատիւ է ամենեցուն, վասն զի մի խորհուրդ կատարի. քանզի սեպանն ամենայն ուրիք Տէրունական ասի և պատարագն, բայց միայն տօնութն զանազանին. զի յիւրաքանչիւր տեղոջ սովորութիւն է կատարել զկարգ տօնիցն:

Արդ արժանաւոր է և զտաջին ճառ բանին յիշատակել, թէ ո՞րպէս և կամ յի՞նչ պատճառ շինեցան վանք. քանզի յայտմ ոչ եթէ Հայոց միայն ազգ կարաւ փոյթ յանձին, այլ և Յոյնք, և Հռոմք, և Ասորիք, և այլ ամենայն ազգք ի Վրիստոս հաւատացելոյ:

Օր և երկնս երանեալ քաջ նահապետին Վրիստոսի Վրիգորիոս*) կատարեաց շնորհեալ նմա ի Հոգւոյն սրբոյ զօգուտ մատակարարութեանն. քանզի բազում օգտից է առիթ ահա և ճշմարտութիւնն ուխտի մանկանց. զի փայտայէ և թւակոխի ի հրահանգս հոգւորս, և զոր ամենեցուն քահանայից և ժողովրդականաց պարտ է յարգել և մեծարել ըզվարդապետս և միանգամայն իսկ զամեն

նայն պաշտօնեացս ուխտի առանց տարակուսանաց, (որք*) անկր մտանեն յընդունելութիւն կամաւորական. վասն ոյնորիկ և դիպողաբոյն եղաւ անուանքն, զի անտըրտում, որոյ պիտոյ իցեն՝ տացին. և ոչ միայն առ օտարս է նոցա յաճախել, այլ և, առաւել դեղջն, յորում շինեցաւ, զի օրէն է նոցա սփոփել զհիւանդս և մխթարել զսգաւորս. և զի՝ որ ամուսնութեանն են պարապեալ քահանայք՝ բազում անգամ պատաղին ի մշակութիւն, և կանանց իւրեանց հնարեն իննել հաճոյ, որպէս Առաքելական իսկ ճշմարտէ բանն: Իսկ ի վանեարն բնակեալք՝ կուսութեամբ են պարկիշտացեալք, միշտ մարտնչելով ընդ հուր աստին, զոր բնութիւնն վաւեալ բորբոքէ, և անյապաղ զպաշտամանն կատարեն կարգս, զնաղաղութիւն խնդրելով աշխարհի, և զբեղջն շինութիւն և առողջութիւն ի տուունջեան և ի գիշերի բազում արթնութեամբ. վասն այնորիկ ազատ յամենայն հարկապահանջ իշխանաց՝ սահման ընկալաւ և անդս, և զերիցաբոյն պատիւ ժառանգեաց յուխտի սրբում եկեղեցւոյ:

Արդ ամաչեացեն որք յանդգնեցան արկամարութեամբ և անզգամութեամբ իւրեանց այլ զոմն եկեղեցի ասել, և այլ զոմն վանս. քանզի յայնի եղև ի (մի) միաւորութիւն անդամոյն եկեղեցւոյ ի Վրիստոս հաւատացելոյ, զի անգամք եւք միմեանց ի շինութիւն հաւատոյն սիրով. նոյնպէս և ժողովրդանոցք և մատրոնք, զոր սովորութիւն եղև ի վաղնջուց կոչել

(*) Աստի երեւի, թէ զայս սահմանադրութիւն սրբոյն Վրիգորի բնդարձակեալ է սուրբն Սահակ, այլ զվերնագիրն թողեալ անուամբ նորա:

(*) Փակագծով եղեալ բառքն պակտին ի ընդհանրին:

եկեղեցի. թէպէտ և բազումք են ըստ գիւղի՝ գիւղի՝ և քաղաքայ քաղաքայ, սակայն ոչ են բազումքն ի բազումն բաժանեալք, այլ ըստ աստիճանի իշխանութեան. և այսպէս յարմարեալ նշնապաշտ և բազում փութով պարտ է ի նմին մըշտընջենաւորել: Վանդի ոչ է թէ ի մարդկային կարծեաց է ճառեցեալ սահմանադրութիւնս, այլ յԱստուածաշունչ զըրոց երկրորդեցաւ ի մէջ բացորոշաբար, և որ հակառակ կայ, ոչ մարդկան՝ այլ Աստուծոյ հրամանին կայ հակառակ. և որք կամինն կալ հակառակ, անձանց դատաստանս ընդունին:

Արդ պարտ և պատշաճ է մեզ զհատուցմունս շնորհիցն սահմանադրելով (ակնարկէ ի հասս քահանայից, որ ի սրբոցն Գրիգորէ կարգեալ Ագապն կոչի), հաստատել յայտարարութեամբ, թէ որպէս պարտ է հատուցանել ի վանս, և կամ ամուսնացելոց քահանայից, :

ԳԼ. Բ.

«ԱՄՆՈՆԲ Ս. ԳՐԻԳՈՐԻ ՊԱՐԹԵՆԻ»:

«Ագաբ, որ մասնական է պատարագ, կէս կաշւոյն երթիցէ ի վանս և երկու մասունք ճրագունն, խոյ ի քահանայիցն՝ բովանդակն. և ոչխարի մորթն և դմակն անդամովն, և ճրագուն և խախացոցն: Աւ պանդուխտք որք ի սունս քահանայիցն են՝ և նոցին եղբարք նոյնպէս տացեն, և զամենայն պատարագս հասարակաց կերիցեն պաշտօնեայք և աղքատք բազում մեծարանօք և եղբարք հաւատացեալք. և զհաց տօնի նորեացն առ հասարակ կերիցեն ամենայն պաշտօնեայքն. նոյնպէս

և զհաց պաշտօնարողացն, զոր յաւուրս Վառանորդացն առնին հանդիսա ի շաբաթու. և ի կիւրակէի: Բայց պատարագք որ ի վանս կատարին երախայրիքն, և թէ անապատ իցէ գեղջն՝ անոր տացեն. ապա թէ ոչ՝ ամուսնացելոց քահանայիցն տացեն. քանզի ոչ է օրէն ումեք զհաստեառն ի յարկս իւրում թողուլ:

Իսկ ամուսնացելոց քահանայիցն եղիցին տօնք շաբաթն զառկի և զսոթիկն սուրբ և երկրորդ զատիկն. և յերրորդ զատիկն և ի վեր՝ կիւրակէ, այն ամենայն յիսններեկին և տօն սրբոյ Պենդակոստէին, յորում Հոգին սուրբ Առաքելոցն շնորհեաց լեզուս, և տօն սրբոյ Աստուածածնին և միշտ կուսին, և Աւարդաւառն. բայց ի մատաղենեացն, որ է կատարումն քառանորդաց սուսքերակտն տօնի, հաւատացելոց զառկի և պաուղ յամենայն արմատեաց քոռ քոռ. և պատարագք որ մասնական են, կէս կաշւոյն և ճրագունն զերկուս մասունսն ի վանսն թողով, լուցմանն և պաշտամանն, զմինն տարցեն զլուցման մասն. և որ ոչխար է, դմակն անդամովն, և ճրագուն և խախացոցն և մորթն, և զգետտան ախիւաց միայն վախճանելոց: Աւ տօն Բարեկենդանին և Ողորմեանն մեծ, որ թարգմանի բարեբանեալ օր. և թէ այլ տօն որ կատարիցէ յանուն առաքելոց և մարգարէից, հասարակ եղիցի. զի այնպէս տներկեան և առանց հակառակութեան պաշտօնեիցն կացցեն դասք, զիսելով՝ որում շնորհի արժանաւորք եղին. զի սրբիկեշառութեամբ և ուսումնասիրութեամբ վարժեսցին, և մի՛ եղիցին բանակութիւնք, այլ սիրունք և արթունք և զուարթունք յամենայնի, զի բաւական լի-

ցին խրատել զստահակս և զծուլացեալսն ի կարգս հաւատոց. քանզի այդ է զօրծ Վարդապետի և հոգեւոր հովուի, :

“Այս Սահմանադրութիւն կարգաց գրեցաւ հրամանաւ երանելոյն Խառնակայ մեծ Հայրապետի Հայաստան տշխարհի, ընկալեալ ի քաջ նահատակէն ի Տեառնէ Գրիգորէ, թարգմանեցաւ միայն ի Յունէ ի Հայ: Երբ Եթէ որ անհնազանդեալ կանոնիս նորաձեւել յանդիմանցի զկարգեալ Սահմանադրութիւնս, մի՛ ընկալցի մասն և վիճակ ժառանգութեան յարքայութեանն Վրիստոսի Աստուծոյ. և որ որ միաբանեալ կառարկսցէ, ընկալցի զօրհնութիւն ի Տեառնէ Աստուծոյ, հաղորդելով պարգևացն և անվախձան հանդրատեանն և երջանկին Գրիգորի և Հօրմարտի Խառնակայ և նոցին հետեցեցողոցն ճշմարիտ ուղղափառութեան, որք ի մեծն և յերեւելումն աւուրն են պսակելոց յամենաբաւական Աջոյ, անթարգմանելի պայծառութեամբ մշտնջենաւորեալք ի յաւիտեան և յաւիտեանս յաւիտենից, :

ԳԼ. Գ.

Եւսջին ժողով յԱշտիշապ (Թօփրագլաւայ) վան քարէլարդելոյ զէկեղեցականս և զաշխարհականս :

(Եմք Տեառն 365): Սրբոյ և մեծին Վերսիսի ձեռնադրեալ ի Վեստրիա Վառնայապետ Հայոց ըստ խնդրանաց Երշակայ արքայի և նախարարացն, եկեալ ի Հայաստան՝ ընկալեալ եղև իբրև հրեշտակ Աստուծոյ. և ըստ հարցն իւրոց օրինակի պայծառացուցեալ զաշխարհս մեր ամենայն բարեկամս և կարգօք և ուղղութեամբ առ ի նոցանէ մնացելովքն, նորոգեաց յամենայնի և զուղիղ Սահմանադրութիւնս նոցին. որոյ և ջանացեալ բառնալ ի միջոյ զպէս պէս անկարգութիւնս, որք յայնմ ժամանակի մտեալ էին յաշխարհս մեր, խորհրդով Երբային առնէ ժողով Ապիսկոպոսաց և աւագ իշխանաց յԱշտիշապ քաղաքի :

Ապա հրամանաւ թագաւորին արգել ժողովովն նվովեք զեւրաքանչեւր անկարգութիւնս և ըստ այնց սահմանեաց :

“Առն՝ արգել որւոց նախարարոց առնուլ ի կնութիւն զմերձաւոր ազգականս, որոց սովորութիւն էր յայնժամ վասն պահելոյ զսեպհական աղատութիւն ցիղի իւրեանց :

Արքորդ՝ եթարձ զիծ զոր առնէին ստտիկ ի վերայ մեւելոց պէս պէս ոճիրս և անկարգ գործս ըստ հիթանոսաց :

Արքորդ՝ յաղագս ուրկաց և բորոտից հրամայեաց շինել բնակութիւն ըստ իւրաքանչեւր դաւառաց ի բարեխառն վայրի. որոց ախտիցն փոխադրական գոլով, հալածէին ի քաղաքաց և զիւղից, և բնակելով յանաբդաբնակ տեղիս, սովամահ կորնէին. նոյնպէս և վասն հիւանդաց՝ հիւանդանոցս, և վասն կաղաց և կուրաց՝ անկիւնանոցս և զայլս այսպիսիս. և յաղագրս ամենեցուն սոցա կարգեաց հաստ և տուրս ի զիւղից և ի քաղաքաց, կարգելով ի վերայ նոցա խնամատարս և նպաստորս, յանձնելով զամենեցուն զհոգն ի սարկաւագ իւր ի խաղ :

Չորրորդ՝ յաղագս որք և այրի աղքատաց հրամայեաց շինել որբանոցս և այրիանոցս, և կարգեաց նոցա առանձին հա-

մարտնոցս, և կարգեաց նոցա առանձին հա-

սրտ, զի անխնամ մնալով նոցին՝ ոմանք ի դողութիւն, և այլք յայլ և այլ անկարգութիւնս մտաբերէին :

Անգերորդ՝ յաղագս հիւրոց և օտարաց հրամայեաց շինել հիւրանոցս յիւրաքանչիւր քաղաքի և ի գիւղ, և կարգեաց ռոճիկս ի գիւղից և ի քաղաքաց. զի ոչ գտանելով նոցին հիւրոցն և օտարաց ասպնջականութիւն յուսեքէ, մնային բացթողայք և դործէին չարիս :

Անգերորդ՝ հրամայեաց շինել գերիս դասս բնակութեան յաղագս կրօնաւորաց, որք ի նմին ժամանակի առ սրբովն՝ Աերսիսիւ գատարկաշրջիկ լինէին, և ոմանք նստէին ի տունս աշխարհականաց ի քաղաքի, և այլք բազումք հանապազ բնակէին ի գիւղս իբրեւ ի վանս. որոց աղագաւ կառոյց եղբայրանոցս յանապատ տեղիս. իսկ վասն առանձին ճշնողաց՝ միայնանոցս, և առանձնակեցաց՝ խրճիթս բազումս, կարգեալ յամենեւին ի սոսա կանոնս :

Չայս ամենայն կանոնադրեալ սրբոյն՝ Աերսիսի ժողովով և հրովարտակաւ Արքային՝ կարգեաց ի վերայ կրօնաստանաց տեսուչ և հայր՝ զՇաղիտա աշակերտ սրբոյն՝ Ղանիէլի ծերոյն՝ և զԱփրեմ և զԼպիվան և զԳինդ Աղիւնի, և ըստ նոցին ընտրութեանց եղ Առջնորդ յամենայն վանօրայս :

Չորոց ամենայնէ լիօրէն գրէ Խորենացին Մովսէս ի քսաներորդ զլուս երկրորդ զրոց պատմագրութեան իւրոյ. զորոյ ըզբանսն ոչ կարելոր համարիմք որպէս և զայլոց պատմագրաց ազգիս յետ նորա՝ յառաջ բերել յիւրաքանչիւրոցն Հայրապետաց ի դործս ժողովոցն արտօրեց

ի նոցանէ, զի մի՛ ստուարացի աշխատութիւն մեր այս՝ Պատմութիւն ժողովոց Հայաստանեայց եկեղեցւոյ, բայց եթէ ուրիք ուրեք առ հարկի ստիպիցիմք զնել զայնս, յորոց վերայ իցէ հիմնեալ գլուխ բանից մերոյ :

Գ. Լ. Դ.

Երկրորդ ժողով ի Վաղարշապատ լասն անկախ-մէան Վաթողիկոսաց ժրոյ՝ յԱթոռոյն Սեփարից :

(Ըմք Տեսուն 366) : Տեսեալ Արշակայ և նախարարացն և համօրէն Աւագանւոյն զբարեկարգութիւնսն՝ Աերսիսի մեծի յեկեղեցիս Հայաստանեայց, և խնդացեալ ընդ այն, կամեցեալ ըստ օրինակի Աթոռոյն Արուսաղեմի և այլոց տեղեաց՝ պատուել և զԱթոռ սրբոյն Պրիգորի Պատրիարքական կոչմամբ, ժողով մեծ գումարեցին Ապիսկոպոսաց աշխարհին Հայոց ի Վաղարշապատ, և կարգեցին զսուրբն՝ Աերսէս Վաթողիկոս՝ և Պատրիարք յԱթոռ սրբոյն Պրիգորի, յորմէ հետէ և Հայրապետք Հայոց ոչ ևս յաւելին առնուլ ձեռնադրութիւն Վաթողիկոսութեան ի Աեսարիոյ, այլ յԱպիսկոպոսաց Ազգիս մերոյ, ըստ վկայութեան Յովհաննու Վաթողիկոսի պատմաբանի ի տասներորդ դարու, զորմէ ոչ ինչ յիշատակութիւն առնէ Խորենացին, որ զառ ի Աերսիսէ զբարեկարգութեանցն լիօրէն գրէ : Եյլ պատմաբանն Յովհաննէս Վաթողիկոս յիշելով զվեց պատրիարքական Աթոռս ցայն վայր ի վերայ աշխարհի, ասէ :

“ Ըստ սմին սակի և մերն թագաւոր Արշակ և նախարարք Հայոց համարձա-

կութիւն առեալ, կացուցին ի պատրիար-
զութիւն Տան Թորգոմայ զմեծն՝ Ներ-
սէս, փաստս իրաւախօս ըստ արժանին
ի մէջ առեալ զսուրբ Առաքեալսն մեր ըղ-
Քարդոզիմէոս և զԹադդէոս, որք Ասգա-
նազեանս աղին վեճակեցան ի Տիւննէ
քարոզք և Աւետարանիչք, :

Յայսմ Ժողովն սահմանեցին, զի յայ-
նրմ հետէ Վաթողիկոսք Հայոց յիւրեանց
Նպիսկոպոսաց առնուցուն զձեռնադրու-
թիւն, որպէս և արարին ընդ յաջորդաւ
մեծին Ներսիսի՝ Շահակաւ. զորմէ նոյն
պատմութեան վրայէ Յովհաննէս, թէ «Ոչ
ևս ըստ սովորութեանն առաջնոյ առա-
քեալ զնա ի Վեսարիոս, այլ լքեալ ի բաց
զօրէնն՝ առաջին ըստ օրինի Պատրիարքաց
կալան կարգ Ժողովով Նպիսկոպոսաց ձեռ-
նադրել, » :

Ըստ որոյ երևի զի թէ և Առաւորիչն
մեր ընկալեալ էր զձեռնադրութիւն ի
Ղևոնդեայ, այլ զիպով ժամու մնային
լքանել զգայման ուխտին եղելոյ ի նմին
Ղևոնդեայ առ Տրդատաւ՝ ընդ սրբոյ լու-
սաւորչին. զոր գրէ Ագաթանգեղոս ըստ
այսմ. «Հաստատեալ կայցէ, ասէ, վը-
կայութիւն ի մէջ երկոցունց կողմանցս,
զի պարզեալաբաշխութիւն նորոգեալ Քա-
հանայապետութեանդ ձերոյ նահանգի՝
առ ի մէջ կայցէ անշարժ յեկեղեցւոյն
Վեսարու. ուստի և հանդերձեցաւ ձեզ
պատրաստութիւն շինութեան՝ ձեռնա-
դրութիւնդ, » : Թող զի ինքն իսկ սուրբ
լուսաւորիչն Գրիգոր՝ որ զձեռնադրու-
թիւնն իւր ընկալեալ էր ի Վեսարիոս,
անդ զառաջինն Փոխանորդ եղ ձեռնադ-
րեաց զօրդի իւր զսուրբ Արիստակէս ի
Վաթողիկոսութիւն ամենայն Հայոց ըստ

Ագաթանգեղեայ վկայութեանն. «Ձեռ-
նադրեաց, ասէ, (զԱրիստակէս) յԱպիս-
կոպոսութիւն փոխանակ իւր . . . և յետ
նորա կալաւ զտեղե հայրենեացն, և ան-
դէն նստաւ յԱթոռ Վաթողիկոսութեան
Հայոց Մեծաց, » :

Ուստի ի սմին Ժողովն հաստատեցին,
զի և Վաթողիկոսն Հայաստանեայց Աթո-
ռոյ անկախ յԱրեւելեցւոյն Վեսարիոյ ըստ
այլ Պատրիարքական աթոռոց՝ ունիցի
իրաւունս ձեռնադրիլ ի ձեռն իրից Ն-
պիսկոպոսաց հանդիսացուցեալ անուամբ
և պատուով զեշխանութիւն Նպիսկոպո-
սապետութեան և պատրիարքութեան,
որպէս արարին յետ նորա ընդ Շահակ և
ընդ ամենայն յաջորդս Վաթողիկոսս :

ԳԼ Ե.

Ներքոյ Ժողովն ի Վաղարշապատ յաղա-
թիւս Հայկական Գրոց :

(Ամբ Տեառն 402): Ժողովն յաղագս
զիւտի Հայկական գրոց լինի ի Վաղար-
շապատ՝ հրամանաւ Վառճապահոյ ար-
քայի յամի Տեառն 402, ի ինդրոյ սրբոյն
Սահակայ և Մեսրոպեայ. զի Մեսրոպէ որ
էր ի Ղազարի գաւառի, եկեալ առ սուրբն
Սահակ յԱթոռն Հայրապետական ի Վա-
ղարշապատ, և վերստին խորհուրդ արա-
րեալ ընդ նմա յաղագս հնարելոյ զգիր
Հայկական լեզուի, յորդորեաց զնա գու-
մարել Ժողով առ այս. իբր զի հարկաւո-
րութիւն մեծ էր առ նոսա տեսանել յայ-
նրմ ժամանակի. զի սուրբն Մեսրոպէ ի
քարոզութեան իւրում ի հինգերորդում
ամի Վառճապահոյ՝ հրամանաւ սրբոյ Վա-
թողիկոսին ի տեղեա տեղեա, ի գեոզս և ի

քաղաքս՝ հանապազ ընթեռնոյր ժողովրդոց զԱստուածաշունչ գիրս յԱսորի և ի Պարսիկ լեզուս, ըստ որոյ և դժուարութիւն ոչ սակաւ կրէր յեզուլ ի միասնոցին զմաստս բանից Սուրբ Գրոց. և այս իսկ էր պակասութիւն ազգային, զի ընդհանուր Եկեղեցիք Հայաստանեայց վարէին յարարողութիւնս՝ Ասորի գրով, և զիւանք թագաւորացն մերոց՝ պարսկականաւ յամենայն ի գործս՝ առ ի չգոյէ հայկական գրոց. մանաւանդ թէ առ ի ձեռքս բերել զուսումն Ասորի, Յոյն և Պարսիկ գրոց՝ մեծամեծ ծախուց ի ներքոյ անկանէին, զմանկունս ճանապարհորդելովն յաշխարհս հեռաւորս բազում թոշակօք ի դպրոցս Ասորի զիտութեան. որպէս գրէ ժամանակակից պատմաբանն Ղազար Փարպեցի:

“Հոգացեալ, ասէ, յարաժամ տրտմէր Երանելի այրն Մաշտոց, տեսանելով զմեծաջան ծախս մանկանց Հայաստան աշխարհիս, որ բազում թոշակօք և հեռադնաց ճանապարհօք և բազմաժամանակեայ դեղերմամբ մաշէին զանձինս իւրեանց ի դպրոցս Ասորի զիտութեան. նաև պաշտօնք Եկեղեցւոյ ևս և կարգացմունք գրոց Ասորի ուսմամբ վարէին ի վանօրայս և յԵկեղեցիս Հայաստան ժողովրդոցս. յորմէ ոչ ինչ էին կարող լսել և օգտիլ ժողովուրդն այսպիսի մեծի աշխարհի յանլուութենէ լեզուին Ասորւոց , , :

Ի Ժողովն անդր ի խորհրդեան յաղաղս իրացն հանգամանաց, Արքայ Ղաւմապուհ յիշեաց զասացեալն ինքեան ի Միջագետս, Աբելն երկցու Ասորւոյ՝ լինել Հայկական գրոց առ Գանիէլ Եպիսկոպոս երկրին, և զաղաչանս նորա բերել զայն ի

Հայս. զայս լուեալ յԱրքայէն՝ ընտրեցին համաձայնութեամբ զոմն հաւատարիմ ի տանէ արքային՝ Վահրիճ անուն՝ յազգէ Խադունեաց, և առաքեցին զնա յԱսորիս թղթով Արքային և Ժողովոյն առ Գանիէլ Եպիսկոպոսն, բերել զԳանիէլեան նշանագիրսն*) ընդ ձեռն երկցուն ի Հայս :

Յետ որոյ ապա ի վիշտասաներորդ ամիլ թագաւորութեան Ղաւմապուհոյ հրաշիւք ընկալեալ սրբոյն Մեսրոպեայ զհայկական լեզուիս մերոյ գիրս ի Սամուսատ, երբ ի Հայաստան աշխարհ և զինչ ինչ թարգմանութիւնս Սուրբ Գրոց, այնուհետեւ պայծառացուցին զԵկեղեցիս մեր, զաղաչին լեզու և զգրականութիւն ընդ ձեռն աշակերտաց իւրեանց երջանիկ թարգմանիւքն մեր :

ԳԼ. Զ.

Զորորդ Ժողով ի Ղաղաղապար Կան Բաբելարդ-Եւան Եկեղեցականաց ընդ յեռնսրբոյն Սահակայ :

(Ամբ Տեառն 426): Սուրբն Սահակ և Մեսրոպե ի ջանս անդ թարգմանութեան Սուրբ Գրոց ի պայծառութիւն Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, յետ ի կարգի դնելոյ զԵկեղեցական գիրս մեր և պաշտամունս ժամերգութեանց, զորոց գրեցաք ի ներածութեան պատմութեանս, ձեռնարկեցին ապա և ի բարեկարգութիւն Եկեղեցականաց և Ազգիս. ուստի և յամի Տեառն 426,

(*) ԶԳանիէլեան նշանագիրս ասացեալ ի Խորենացւոյն համարի նա “Պարզեալ ըստ ձեռն օրինակի Յունականին վաղնջոց դտեալ նշանակիր տառից, : Խոր. գիրք Գ. գլ. ԾԲ :

առնէ ժողով ի Վաղարշապատ. և համաձայնութեամբ Եպիսկոպոսաց ժողովոյն գրէ թուղթ Բնդհանրական, հաստատեալ զպէս պէս կանոնս վասն Եպիսկոպոսաց, Վարդապետականաց և Վահանայից և նուիրանաց վանօրէից և Եկեղեցեաց, և վասն հասից Վահանայիցն և Արօնաւորաց, առնրով զինչ ինչ ի հարազատ կանոնաց սրբոյ Առաքելոցն. զորմէ գրեցաք յԱռաջին ժողովն Վաղարշապատայ:

Ի ձեռագիր կանոնագիրս մեր գրեալս ընդ զանազան ժամանակս՝ ուրեք ուրեք զլսակարգութեամբ զնին կանոնքն յանուն սրբոյն Սահակայ Պարթևի, մանաւանդ յընդարձակս. յորոց որպէս երևի, համառօտեալ է և հայր Միքայէլ Չամչեան յիւրում պատմագրութեանն, զլսակարգեալ ի կանոնական թղթոց նորին Սահակայ. այլ ի մերում կանոնագրի ձառօրէն եղեալ զորով Բնդհանրական թուղթ ասացեալն նորին գրելոյ համաձայնութեամբ ժողովոյն, նոյն և մեր յառաջ բերեմք աստէն. զի և կարեւորն մեզ՝ այն է:

“Տեառն Սահակայ Սալուդեալիս առհման Վարդապետութեան՝ ինչ որպէս պարտ է Եպիսկոպոսին խնամել զընդհանին սրբոյ Եկեղեցոյն:

“Այցելու հասարակաց հայր վիճակալս Եպիսկոպոսն. վասն այնորիկ իսկ առանց ակնառութեան պարտ է խնամել զհաւատացեալ նմա յԱստուծոյ զհօտն, և անաչտուրութեամբ յանձանձել զուխտս սրբոյ Եկեղեցւոյ, տեսուչս և առաջնորդս դաւառաց և զիւղից կացուցանելով, որք անուանին Վարդապետութեամբ. զի սրբոց նախանձաւորաց օրինաց և հմուտ եղելոց

Վարդապետաց՝ արժանաւոր է տալ զայնպիսի պատիւս, որք զժողովուրդին բաւական լինին խրատել, շահելով զմեղանչականութեամբն մնորեալս, և պայծառացուցանելով զճշմարիտն ճառագայթաւէտ պատուիրանացն պատմութեամբք, զի և Վահանայք առանց տարակուսանաց ուսանիցին մեծարել զԱստուածընկալ սեղանն, յորոյ վերայ կատարի կենդանարար Խորհուրդն ապրեցուցչին մերոյ Տեառն և փրկական, զաւագանն մկրտութեան, որոյ ծննդեամբ վերստին նորոգիմք ի յոյս կոչմանն Աստուծոյ:”

“Արդ մի՛ դք զայսպիսի տեսչութիւնս՝ զինուորաց կամ ազիտաց հաւատացէ. և մի՛ մերձաւորաց իւրոց՝ շնորհուկս ինչ նոցա առնելով սիրով զեղծմամբ. յորմէ կանխաւ հրաժարեցոյց Փրկիչն մեր և Տէր. “Ո՞վ է իմ”, ասէ, մայր կամ եղբայր, եթէ ոչ՝ սիրողն պատուիրանացն Աստուծոյ. զոր և արդեամբք իսկ կատարեաց մեզ օրինադրելով. քանզի Յակոբոս և Յուդաս և Յովսէս եղբարք յորջորջին. և Պետրոս և Յովհաննէս և այլ բազմութիւն աշակերտացն յորով ժամանակս կատարեցին սպասահարկութիւնս, և վիշտըս և նեղութիւնս կրեցին գուն գործելով ոգւով չափ. և անօթ ընտրութեան ոչ զոք ի նոցանէ անուանեաց. իսկ Պօղոս որ հալածիչ և թշնամանող զինքն խոտովանէր, անօթ ընտրութեան է ինձ նա՛՛ կրել զանուն իմ առաջին հեթանոսաց և թաղաւորացն Իօրայէլն:”

“Տեսանեն, զի ոչ է ակնառութիւն առաջի Աստուծոյ. եթէ աշուրիցէք, ասէ, մեզս գործիցէք. արդ եթէ ոչ վարիցի այսպիսի առաքինութեամբ Եպիսկո-

պոսն, ոչ կարէ աշակերտ լինել Տեառն. այլ յոյժ հեռի և օտար է, որպէս զմի ոք ի ստունգանողացն : Փրկիչն զպատու իրանացն սիրողս և կատարողս սահմանեաց իւր եղբայրս. և թէ՛ Որ սիրէ զհայր կամ զմայր, զուստերս և զգետերս առաւել քան զիս՝ չէ ինձ արժանի. և դուք ընդ բարձրանալ հրամանացն՝ վեր ի վայր կործանեալք ընդ երկիր, փարիք զսոհայինն ազգականօք, պէս պէս հնարելով հնարոյ, զի զիրդ և փափուկ առնիցէք, և աւելաստացուածութեամբքն զեղուցուք զտունսն, մոռնալով զպատգամս ինքնասած Աւետարանի. թէ՛ «Ամենայն տունկ զոր ոչ տնկեաց Հայրն իմ երկնաւոր՝ խլեցի», :

«Տեսանէ՞ք, զի զոր յովով ժամանակօքն տաժանիք և ջանայք արմատացուցանել, զկիրս աւուրցն կազմէք որոգայթ սատակման. ըստ այնմ եթէ, «Որ ամբարէ զմեծութիւն առանց իրաւանց, ի կէս աւուրց իւրոց լքցէ զնա», :

«Չայս ոչ եթէ յաղագս յամօթ ինչ առնելոյ զոք ասեմք, ի խոր խոցելով յանդիմանութեամբ, այլ զի ամենեւեմ մի երեւցի յեկեղեցւոյ այսպիսի անօրէն սովորութիւն. քանզի արմատ է ընդհանուր չարեաց և պէս պէս ազգապիղծ անառակութեանց, վասն որոյ դայ բարկութիւնն Աստուծոյ. այլ որպէս վերագոյնն ասացաք, եթէ հասարակաց հայր է եպիսկոպոսն, և ըստ լաւութեան և ըստ յաջողութեան պարտի փայտայել, և յառաջեցուցանել զնմանիսն, և յանձն առնել զզորձ Ակեղեցւոյն կանոնիս կարգաց, ուստի այլանդակ անառակութիւնքն և հերձուածք խափանին, և վարք աստուածահաճոյ կենաց հանդերձ բարեպաշտու-

թեամբ պողալից գորդարին. բայց զիսմք, զի ոմանք ըմբոստացեալ ճռնութեանն, մանաւանդ աղգասէքք ծնկոտք՝ զմարգարէին ի կիր առնելով զբան. գրեալ է, ասեն, թէ՛ յընտանեաց զաւակի քո զակն մի՛ արկանիցես, և զայն ոչ իմանան՝ եթէ զընտանիս զմարանութիւն հաւատոցն կռչէ. վասն որոյ բարձրաբարառ փոյն Ակեղեցւոյ ճշդիւ մեկնելով կռչէ. և զի՞նչ ասիցէ. թէ հնար է, ասէ, ընդ ամենայն մարդկան զեազաղութիւն կալջիք, մանաւանդ առ ընտանիսն հաւատոյ. այս է պատճառ ընտանեացն ինտամածութեան. բայց թէ և զիտնաբարշ ոք և մոմոշ իցէ, և ի պատճառս բարեպաշտութեան կեղծաւորեսցի սիրել և հարստացուցանել զաղգայինսն իւր, լուիցէ միւս ևս բանիցն, որ մեղմով խրատէ. թէ՛ մի՛ զիտացէ ձախքո, զի՞նչ զործեաց աջ քո՝ Աւ մի՛ ոք իշխեսցէ անամօթ համարձակութեամբ զչարդ. զայդ առնել պատճառաւ բարեգործութեան. զի չար է կամակոր լըբութիւն քան զմեղանչելն. քանզի եղբայրս պանս կռչեն. և Գեեղի որ դառն ագահութեամբն էր զբաղեալ, քան ընդ մեղացն՝ ևս առաւել վասն անամօթ լըբութեանն կրեաց պատիժս պատուհասից, :

«Արդ զգուշութեամբ պահեսցի ի միջի մերում սահմանս այս կանոնական. և մի՛ ոք խոտորեսցի յաստուածահաճոյ հրամանացս այսոցիկ, որովք պոյծառանան Ակեղեցիք, բերկրին Վահանայք, զուրախութիւն համբուրին իշխանք և զեղջուկըք, երանութիւն և բան զբուռտեաց ընդունիցիմք, քանզի պարտ է մեզ ըստ գրեցելոյն՝ վկայութիւն բարի և յարտաբնոցն ընդունել, զի մի՛ անունն Աստուծոյ

և վարդապետութիւնն հայհոյեցի, որպէս երբեմն բողոքէր մարդարէն պարտաւորելով զԱսրայէլացիսն, թէ անունն Աստուծոյ վասն ձեր հայհոյի ի մէջ հեթանոսաց. իսկ վասն բարւոք կարգաց և գործոց մերոց փառաւորեցին զչայր մեր որ յերկինս է, ասելով, թէ՛ Սրբա են զաւակք օրհնեալք յԱստուծոյ, և ուրախութեամբ ուրախացին ի Տէր. հրեշտակականաւ վարուց և զյաւիտենական կենացն նմանութիւն *). ո՛չ կաշառք և ո՛չ ընչեց մեծարանք, այլ պարկեշտութիւն և պատուիրանապահութիւն մերձեցուցանէ լինել քաղաքակից սրբոց և ընտանի Աստուծոյ, և դուք յընչասիրութեան և ի կաշառս կործանիք, և զբարշելսն և ըզպատուիրանազանցս, և զզննուորս և ըզտոգէտս հաւատարիմս համարիք ի գործ սպասաւորութեան Ակեղեցւոյ, և ջոյիրս ևս յաճախեալ տողէք զկնի ձեր զմերձաւորացն անուանելոցն. զի հովուութեամբ ձերով այդուիկ զմիտ ընտրոց ուտիցէք և զոտս նոցա փշրեցէք, կերիցուք արբցուք, ասելով, քանզի վաղիւն մեռանիմք, ։

“Արդ եթէ յԱպիսկոպոս կամ յԱռաջնորդս Ակեղեցւոյ գտցի ոք յայսպիսի պատուիրանազանցութիւն . . . ի բաց ընկեացի ի պատուէն իւրմէ, և բաժին նորա ընդ կեղծաւորս եղիցի. զի մարդ ի պատուի էր, և ո՛չ իմացաւ. զի և այլքն երկիցեն, և պաշտօն հարկիս այսորիկ մի՛ եղեցի դատապարտութեամբ, այլ փառօք. ապա եթէ ոք յիշխանակցաց կամ յաթոռակցաց իւրոց աշտուիցի այսպիսեաց, դա-

տեսցին առաջն Աստուծոյ ընդ այնոցիկ, որք աշառեցան շնորհուկս առնելով՝ Աննա և Ապիափայ քահանայապետից աստուածամարտ ուրացողաց և պարտախնաց Տէրունական արեանն, որք տալոց են պատիժս յանսպառ յաւիտեանսն, ։

“Այլ մեզ եղիցի անբիծ սահմանաւ պատուիրանացս վարել զկեանս մեր պանդխտութեանս, զի յամենայնի հաճոյ լինելով Աստուծոյ, խոստացելոց բարութեանցն արժանի լիցուք շնորհօք և մարդասիրութեամբ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, ընդ որում չօր միանգամայն և չողւոյն սրբոյ տացուք գոհութիւն և փառս յաւիտեանս յաւիտենից, ամէն, ։

(Երանանք) .

ԿՐՕՆՆ ՊԱՏՐՈՒԱԿԱՆ.

Ի՞ր երբեմն, կամ աւելի պարզ ասելով, մինչև ցնեղիայ ԺԹՐԳ դար՝ հալածումն և բռնութիւնն կիշխէր և կը յաջողէր այս և այն կրօնքը և ազգութիւնքը բռնաբարել և ջնջել, կամ բռնաւորին և հալածչին սեփհական եղած ազգութեան և դաւանած կրօնին հետ ի մի ձուլել :

Քրիստոնէութիւնն թէպէտ զերմարդկային քարոզութեամբ՝ արդեամբք և ըսքանչիւօք, միանգամայն Աւետարանական և Աստուծային հիանալի և զարմանահրաշ ճշմարտութեամբքն կարօտ չեղաւ և չէր այսպիսի միջոցօք տարածուիլ ի մարդիկ, սակայն եղան ժամանակներ՝ զի ոմանք անձինք յանդիմեցան յանուն նորա խորամանկ նենդութիւնք մեքենայել, և նոցա նպատակներ ի փառս մարդկան և մարդկային խորհուրդք էին :

(*) Յօրինակին այսպէս պակասեր բայն գուցէ՝ բեռել :

Իննևտասներորդ դարստակաւին չըյա-
ջորեցաւ և չարդիւնաւորեց զայն՝ ինչ որ
Աղասն Աստուծոյ աղատ որդւոց և ճշմա-
րիտ Քրիստոնէութեան անհրաժեշտ պա-
հանջն է, այս ինքն յանուն կրօնի պատ-
րուակեալ մեքենայութիւնքը անհետաց-
նել իրօք, և Քրիստոնէական եկեղեցիքը՝
մանաւանդ Մի՛ Սուրբ՝ Առաքելական ընդ-
հանուր Ակեղեցւոյ բաղկացուցիչ Ակեղե-
ցիքը չընաւարել և նոցա ազատութիւն-
քը և իրաւունքները ճանաչել և յար-
գել:

Արդարև լոկ քանի՜ չափազանց և ա-
զատամիտ քարոզուած դադափարներ շատ
կան և ի բաղում տեղիս յաճախ կհնչեն
և արձագանք կգտնեն, — որոց համար քա-
նիցս կրկնած եմ, — սակայն երբ հետաքրք-
րութեամբ հետազոտուին և քննուին,
կտեսնուին պարզ ի պարզոյ՝ զի եթէ ոչ
բոլորովին՝ զէթ մեծագոյն մասն օրայն
կամ խաբէական ձեեր կեն:

Եթէ ըմբռնուի խօսքը ի յաւելուածոյ
սրտի, իսկ գործը խօսքով կարապորուի
և կարդիւնաւորի, սակայն բնական և ա-
նուրանալի ճշմարտութիւն է՝ զի ինչպէս
հաւասար ասանց գործոց՝ նոյնպէս խօսքի աս-
անց գործոց հետեալ է և ոչ ինչ, աստի
կամիմ հետեցնել՝ որ մեր բաւական լը-
սածներն եթէ գործոց չենթադրուած գո-
նէ մնային իբրև խօսք, դարձեալ ըստ մեզ
քայլ և գոյլ էին, մինչդեռ նոցա զբեթէ
խաղաղապուռ ներհաններն ամեն օր և ա-
մեն ժամանակ կտեսնուին և կգործուին:

Գիտէ՞ք ինչ են նոքա:

— Բարէ, յանուն և ի փառս Աստու-
ծոյ խանդակաթ անձուկք և մեծագործու-
թիւնք:

Մի հաւատայք, տիրել ընթերցողք,
եթէ այսպէս են նոցա մտքեր, ինչպէս որ
նոքա կը ջանան միամիտները համոզել և
պատրել:

Ապաքէն մեքենայութիւնքն այնպէս
ակնյայտնի են, զի բանիմաց և ողջամիտ
մարդիկ տարօրինակ և ցաւալի վեճակի մէջ
զգուանօք կդիտեն այս տասնևիններորդ
դարու պատրուակեալ շատ արդիւնքները,
և կարծեմ՝ սխալուած չալիտի լինիմ եթէ
յաւելում աստանօր ցաւ ի սիրտ ասել՝
զի ապագայն մեծ տարբերութիւն չալիտի
գտնէ ներկայ և անցեալ անգոսնելի դա-
րուց բազմաց մէջ:

Գիտէ՞ք թէ վասն էր է:

— Գլխաւորապէս բռնութեանց և հա-
լածանաց համար:

Յիրաւի ի հնումն սրօք, կախաղանօք
և այլ մահառիթ տանջանարանօք ի գործ
կդրուէին նոքա, ուստի և ի պատմութեանց
անհնարին ատելութեամբ կը լշտամբվին
և կդատապարտվին, և ի ներկայումս
թէպէտ այսպիսի միջոցներ նուազած և
զրեւթիւն անհետ են, սակայն երբ Դաւա-
կաց Դեջ Դե և Դոյն-Լի-ն և զուգութիւն
կայ, մի՞թէ միւս տարբերութիւնն աչքի
կզարնէ նոցա՝ որոց ազգութիւնք և կրօնք
ենթակայ եղած են նոյնպիսի մեքենայու-
թեանց:

Ըստ իմ համոզմանց՝ ներկայիս պատ-
րուակեալ մեքենայութիւնք քան զհնոցն
գործս՝ առաւել ծանր և վտանգաւոր՝
միանգամայն կշտամբելի և դատապարտե-
լի են ըստ ամենայնի: Ասան զի փոխանակ
քաջութեամբ մեռանելոյ և նահատակուե-
լոյ, լարուած ծուղակաց մէջ յանկարծ
թաւալղոր պիտի տապալուին կամ որսա-

ցեալ պիտի գտնուին այս և այն կրօնք և աղբուրթիւնք :

Թող չեղարուի խօսքը և պարզ հընչուի :

Ի ներկայումս աղբուրթեանց և կրօնից կործանման և ջնջման համար դպրոցներն յարմար գործարան և կեդրոն եղած են :

Ի՞նչ պէտք է խելահաս և բանազէտ մարդկանց հետ ի բանակօրիւ կամ այլովք միջոցովք մաքառել, որոց մէջ խիստ շատ անգամ մեծագումար ծախսեր և ճիգեր շոյալէն զկնի՝ անյաջողութեամբ և խայտառակութեամբ ապարդիւն կմնային և կմնան, և չէին կարող մտադրեալ նպատակացն ժամանել :

Ուստի այս սերունդը կզոհեն. — ի՞նչ մեծ զոհաբերութիւն. — և յոյսերը ապագայ սերնդեան վերայ կհաստատեն. վասն որոյ՝ որքան դրամական միջոցներն կրնեն, շատ կողմերում մեծ և փոքր դպրոցներ և ուսումնարաններ կհիմնեն և կըբանան, իբր թէ կարգահատին ժողովրդեան տգիտութեան վերայ, ձեռք կկարկառեն և կիթութան նոցա օգնել, առաւել ևս կարկից ձևանալով նոցա մատղաշ երկսեռ զաւակաց վերայ, կբաղձան նոցա համար երջանիկ և բարօր օտպագայ, և այսպիսի առաքինութեամբք ծախելով՝ կհամոզեն և կհաւաքեն համբաւամիտ և անխելահաս մանկունքը, կտանին ի դպրոցս և յուսումնարանս, կսկսին իբր թէ կարգաւ և գրել ուսուցանել նոցա, և բեռնաւորելով ճընշել ճիշտ ակնախտիղ և բազմատեսակ լեզուներով, գիտութեամբք և առարկաներով՝ իբր թէ կըմշակեն մանկանց բարոյական և մտաւորական կարողութիւնքը, և այլ և այլ ուսմամբք կզարգացնեն և ըն :

Սիրելի ընթերցողք, երեւակայեցէք այժմ 8—10—12 և ըն տարեկան մանկունք և պատանիքը, որք որոշ գողափար չունենալով և ոչ հասկանալ կարողանալով՝ կարօտ՝ հետամուտ և ենթակայ են ուսանելոյ և իմանալոյ, նոքա այնպէս թերամիտ են և դիւրաթեկ՝ զի կարելի է սեն սպիտակ և սպիտակն սե է հասկացնել և համոզել զնոսա. այսպիսի վիճակի մէջ երբ կը յանձնուին նոքա ո որ և իցէ մի ֆլասակար և թշնամի անձի խնամոց և դաստիարակութեան, և երբ ծնողքն անտարբերութեամբ և անխտիր գողափար կըմբռնեն այս և այն անձի վերայ՝ և կամ զուրկ են ինքնին ճանաչելոյ կարողութենէ, մանկունքն կը հպատակին նոր խնամակալին, և այնուհետեւ տակաւու տակաւ՝ մանաւանդ երբ խնամակալն և դաստիարակն փառաբանօք և սիրաւոր խնամարկութեամբք դիտենայ շոյել և հրապուրել մանկական անձնատիրութիւնքը և զգացումները, և երբ արտաքուստ և կողմնակի հակաթելադիրներ ևս չգտնուին, անշուշտ մանկունքն անձնատուր և ըստ ամենայնի անձնանուէր կլինին խնամակալին և դաստիարակչին կամաց, մինչև անգամ երախտագէտ համակրութեամբք՝ ծնողացն վերայ տածած սէր և եռանդէն առաւել զգացմունք կնուիրեն նոցա, և այսպէս կուսանին և կլսուորուն հակառակ դադափարներով և զգացումներով, կատեն անգամ իւրեանց ծնողաց և ազգի կրօնը և հարազատ եղբարքը և համարիւն սերունդը, կամ թէ ոչ՝ զոնէ այնքան կը թունաւորուին՝ որ առ ծնողսն՝ ազգն և կրօնն անհրաժեշտ եղած ջանից և զգացմանց մէջ անտարբեր և մեռեալ կապրին : Որպիտեաց թիւ որքան որ յաճախէ և բազմ

մապատկի, այլ ևս անտարակուսելի և անխուսափելի կլինին այս և այն ազգի և կրօնի կորուստ և խաղառ անհետ ջնջումն. և ահա այսպէս թշնամւոյն նպատակ և ձիգեր ևս կպատկուին:

Ո՛հ, քանի՜ որ մտածուի, որքա՛ն հեղձամղձուկ կյուզին և կարեւելք ի խոց կը գալարին աղիք զգայուն և բանիմաց կրօնասիրաց և ազգանուիրաց:

Իսկ եթէ՝ ընդհակառակն՝ բարեմասութեամբ ըմբռնվին նոցա (ոսոխաց) այսպիսի գործողութիւնքը և ի բարին մեկնուին, ի՞նչ մեծ և յիշատի յանուն և ի փառս Աստուծոյ առաքինութիւն և մեծագործութիւնք պիտի գանեմք:

Իայց արդարեւ այսպէ՛ս է:— Ոչ երբէք:

Վասն զի եթէ օտարաց նպատակներն բարի էին և են՝ ևս ի սէր մարդկութեան ջանադիր, ո՞չ ապաքէն կջանային օրինաւոր չափահասից ևս այլովք միջոցովք բարկարել, և եթէ երբէք զժուարութիւնք երեակայուէին վարժարանաց համար, զոնէ աբհոսանոցնէր կբանային ամեն ահլ՝ ինչպէս կբանան ուսումնարաններ, և այն սերընդեան ի նպաստ ևս բարեգործութիւնք կառատաձեռնէին ի սէր մարդկութեան:

Մի՞թէ Արհեստանոց բանալով՝ ոչ միայն արհեստները ծաղկեցնել, այլ ըստ տեղւոյն կարևոր և օգտաւէտները տարածելն իսկ առաքինութիւն չէ, և արդեօք որքա՛ն երիտասարդներ՝ թէ և չափահաս՝ բայց և այնպէս երախտազէտ զգացմամբ կղիմէին Արհեստանոցներ՝ իւրեանց պիտոյ եղած և ախորժած արհեստները ուսանելոյ և իւրեանց կենցաղավարութեան մէջ այն կողմանէ ևս զիւրութիւններ և նպաստներ գտանելոյ բաղձանօք:

Սակայն ի՞նչ հարկ կըստիպէ երկարաբանել, մինչդեռ նոքա կլինառեն հաճախաբանելը և ճանկանալը, որպէս զի նոցա մտաւորական անդաստանաց և բարոյականութեան մէջ զիւրաւ և առանց ընդդիմութիւն կրելոյ սերմանեն իւրեանց որոմները, զորս երբէք չկարողանալով կամ աւելի արդիւնաւոր չյաջողելով չափահասից և բանագիտաց մէջ՝ հեշտաւ և փութով կխայտառակուէին ինքեանք և մեքենայութիւնքն ի փառս մարդկուն:

Մանաւանդ եթէ յիշեմք և երեակայութեմք արեւելից նկատմամբ Ամերիկայի և այլ տեղեաց հեռաւորութիւնքը և կենցաղավարութեանց տարբերութիւնքը, ո՞վ կհաւատայ՝ և մի՞թէ նոցա պէտքն և հոգսն է արեւելից մէջ զօ. Հայոց ժողովրդեան ազիտութեան համար, զի Ամերիկացիք գան ի Հայաստան և Հայոց ուսուցանեն Հայերէնը և այլ ուսմունք և առարկաները:

Հայեր, չհաւատամք և չխաբուիմք սոյնպիսիներէն, մի՞թէ ի տատասկէ թուզ՝ և ի փոյ խաղող կքաղուի, մի՞թէ Ռօպերթեանի նման օտար ուսումնարաններ մեր բարութիւնքը և օգուաները կըղձան և կհաղորդեն: Այո՛ կբաղձան զայս միայն, զի պատրեն և մերկացնեն Հայերը իւրեանց մայրենի կրօնէն, և հեռացնեն Հայաստանեաց Առաքելական եկեղեցիէն, և զորեն օտար ազգութեանց մէջ: Ահա այս և այսպէս է և պիտի լինի օտարին ջանք և ուսումնատութեան և դաստիարակչութեան նպատակ, զոր յարմար դատած է և կըտքնի մեր երկսեռ մանկանցմէ սկսանիլ և հաղորդել:

Ոչ ապաքէն օտարն միշտ օտար է, ուստի նա և նպատակն և ջանքն յաւէտ օտար պիտի լինի վասն մեր:

Եւրոնակումք:

Իսկ եթէ Վրիստոնէական պարտաւորութիւններէն հրապուրեալ մարդասիրութեանց արդիւնք պատճառաբանութիւն յոմանց, դարձեալ պէտք է խորհիլ, զի անցան զնացին այն դարեր՝ զի մինչ Վրիստոնութիւնն կծաղկէր և կտարածուէր, այլ և այլ աղբեր ի սէր Վրիստոսի և հաւատոյ՝ առանց խտրութեան և մեքենայութեանց, Եկեղեցւոյ Հայրապետք և վարդապետք անկեղծ զգացմամբք ի մի կգումարուէին, և կխորհէին և կգործէին կրօնի ուղղափառ և ողջամիտ դաւանութեան և Եկեղեցւոյ բարեկարգութեան և պայծառութեան համար. նոցա մէջ մեքենայութիւնք և խտրաւանութիւնք չկային այս և այն ազգութեանց ի կորուստ. իսկ երբ յաջորդեցին այնպիսի դարեր՝ յորս կրօնական Բո-ւնեան կեղծ աւանդան ներքէ ծպտեալ էին այլ և այլ խտրամանկ գաղափարներ և աշխարհային օտար մտքեր, այնուհետև Եկեղեցւոյ Սուրբ Միութեան մէջ անձնասիրութիւնք և փառասէր մոլութիւնք կվստային և կը գործէին ի նախատինս, կջանային ընդհանրական ժողովներ ձեւել, սակայն չէին գործեր երբէք յօգուտ՝ ի փառս և ի պայծառութիւն Եկեղեցւոյ:

Վրիստոնէութիւնն տարածուեցաւ բազում աղգաց մէջ, Եկեղեցւոյ մէջ յաճախեցան բազում հերձուածներ և աղանդներ, ոմանք փութով անհետացան, ոմանք երկարեցան և մի քանիներն ըստուարացան: Ոցա հետ մէկ տեղ բաղ-

մաթիւ սկզբունքներ և դադափարներ յաճախեցին և տարածուեցան: Բայց ամենավտանգաւորն եղած և միշտ է կրօնական-աւելալ, որոյ ներքինը որքան քողարկեալ ծպտեալ է, այնքան ևս բազմաւթտանգ նպատակներ ունի:

Յիրաւի պարսկաւէալ կրօնի արբանեակներն ոյք որ լինին՝ ինքեանց համար բարի են ջանքերն և նպատակներն, սակայն նոքա Վրիստոնէական Եկեղեցւոյ ոգոյն՝ նպատակին և քարոզութեանց ոչ թէ միայն մեղապարտ կհակառակին, այլ և բազում աղգաց մէջ խռովութիւն՝ երկպառակութիւն սերմանելով և կորստաբեր լինելով՝ յաւէտ անգոսնելի և դատապարտելի են ողջամտութեան և ազատ մարդկութեան առաջ:

Արդայսպիսի կրօն պարսկաւէալ զանազան նպատակաց և ջանից ներքէ ձեւուած և ծպտուած կը սողոսկի բազում ուրեք Հայոցս մէջ. գործողութեանցն մէջ բարի և դիւթիչ երեւոյթներ կան և կտքնին ցուցանել, բայց Ազգասիրաց սրտոնս աչքերէն երբէք խուսափել չեն կարող և ոչ իսկ կաշառպանութիւն: Մեր Ազգիտադնապալից և բազմակարօտ վիճակ, օտարաց և թշնամեաց հեղեղանման և հզոր մեքենայութիւնք՝ շատ դառնաղէտ վթտանգի մէջ կներկայացնեն Հայաստանեայց Եկեղեցին:

Բայց պիտի վհատիմք յուսահատ:— Բաւ և մի լիցի երբէք:—

Պէտք է քաջութեամբ դէմ դնել և քաջ ակոյեան հանդիսանալ թշնամոյն դէմ՝ որքան ևս ծանր լինի վտանգն:

Արդարեւ այսպիսի փոթորիկներ շատ տեսնուած են մեր մէջ՝ և Աստուծոյ օգ-

նականութեանքն միշտ յաղթած և ապրած են Հայք, սակայն այժմ հարուածն կորուկ և ծանր է, և կըրորուի Հայոց մատաղ կամ ապագայ սերնդէն սկսեալ, վասն որոյ ըստ այնմ պէտք է մեզ սպառազինութիւն և պաշտպանողական դիրք բռնել:

Միանգամայն պէտք է աշխատիլ՝ որ Հայոց մանկունք հեռու մնան օտար և վնասակար ուսմունքներէ, և երբէք չը խրկուին այնպիսի ուսումնարաններ՝ որոց մէջ կրօնն պարբերական է, և վերջապէս ըստ գործոցն և արդեանց՝ ձեւեալ են նըպատակներն և ջանքերն, զորս կոչեցն անգամ կարող են դիտել և հասկանալ:

Այսուհետև հոգեւոր հովուաց և Քահանայից պարտքերն անհրաժեշտ կըպահանջին անքուն հսկել ժողովրդեան և յաւէտ Հայ մանկանց դաստիարակութեանց վերայ, և միշտ զգուշաւոր պաշտպանութիւն նուիրել նոցա:

ՎԱՀՐԱՄ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՄԱՆԿՈՒՆԻ.

Ա Ջ Գ Ա Յ Ի Ն

ԹԵՄԱԿԱՆ ՎԵՐԱՏԵՍՈՒՂԻ.

Ներկայ ժամանակիս մէջ դաստիարակութեան կարեւորութիւն և նշանակութիւն որքան զգալի է գրեթէ ամենեւին՝ զայն մեկնելոյ կարօտութիւն չկայ, ըստ որում ամեն լուսաւորեալ ազգաց մէջ կենսական մի խնդիր հանդիսացած՝ գրեթէ բազմայ ջանքերն և ուշադրութիւնքն զբաւած է:

Թէ որքան անհրաժեշտ և օգտաւէտ է այս, ընդ այս քաջ խելամոկոյ համար

բաւական է մի ուսումնական և մի արգէտ անձանց մէջ բաղդատութիւն կշռել:

Բայց միայն ուսումնական և զինական անձինք պատրաստելն՝ բաւական չէ մի աղբի յառաջադիմութեան, զի մի քաջահան պատերազմիչ-ինն կարող է ո՛ր և իցէ անձի ուսումնականութիւնը ոչ միայն ոչնչութեան մատնել, այլ միանգամայն բազում նախապինքներ հեղուկ նորա գլխոյն, և ուսմանց դէմ ժողովրդական հակակրօթիւն գոյացնել:

Աւստի ընդ մտաւորականին և բարոյականութեամբ զարգացեալ և հմտացեալ բարեկիրթ ուսումնական անձինք պատրաստելոյ համար կարեւոր են բարեկարգ և օրինաւոր ուսումնարաններ և դպրոցներ, որոց համար ևս անհրաժեշտ է անխնայ և արթուն հսկող և հետեւող վարչութիւն և կանոնադրութիւն, որպէս զի ուսմունքն և դիտութիւնքն բարի արդիւնք և հետեանք ծնանին ի մարդիկ:

Ըստ այնմ մեր Ազգի մէջ ևս որքան և հետզհետէ առաւել մեծ կարեւորութիւն և կարօտութիւն կզգամք դաստիարակութեան կենսական խնդրոյ առթիւ, նոյնքան ևս պարտաւոր ենք արթուն հսկողութեան և բարեկարգ վարչութեան ենթարկել, որպէս զի Հայկազն մանկունք փոխանակ օգտուելոյ և զարգանալոյ ի բարիս՝ չթուանաւորվին:

Վասն որոյ Վ. Կ. Հ. Հայրապետ չբաւականացաւ ուսումնարաններ և դպրոցներ ի բազում տեղիս հիմնել և բանալ հրամայելով և հետեւելով, և թեմակ. Առաջնորդաց պարտաւորութեանց ծանրութիւնք արգելք լինելով դաստիարակութեան խնդրոյ և ուսումնարանաց և

դպրոցաց վիճակաց մեծ ուշադրութիւն նուիրելոյ, արժան դատեց ամեն Առաջնորդաց մօտ թեմական Ալեքսաբէրոսն առաջնութեամբ ուսումնական օգնական ունենալ, որպէս զի սոքա իւրեանց բոլոր ուշադրութիւնքը և գործունէութիւնքը մի միայն ուսումնարանաց և դպրոցաց վերայ դարձնեն և զայն բարեկարգեն, և օգտուէտ և արդիւնաւոր դրից մէջ զարգարեն:

Այսպիսի մի կարգադրութիւն առաւել ևս մեր Ազգի համար ամենակարեւոր և շատ օգտուէտ լինելով, անշուշտ բոլոր մերազնեայք պիտի միտիթարունին և ուրախանան, վասն զի մեր ուսումնարանք և դպրոցք կրօնական կերպարանք ունին, յորս կպատրաստուին նա և ի պէտս Հայոց Ակեղեցւոյ պաշտօնեայք:

Արդէն Արեւանայ վիճակին համար թեմական Ալեքսաբէրոսն նշանակուած անձն իւր պաշտօնը կշարունակէ, և անշուշտ եմք՝ զի միւս վիճակք ևս ցարդ նշանակեալ կունենան թեմ. Ալեքսաբէրոսներ:

Ահաւասիկ կարեւոր կհամարիմք Ալեհ. Հայրապետի՝ յանուն Սինօղի այս խընդրոյ համար առաջադրած Սինգակին և Սերատեստեաց տրուած հրահանգին պատճէնը հրատարակել ամսագրոյս մէջ ի զետեղութիւն մեր սիրելի եղբարց:

«Սեպուհ և անհրաժեշտ պարտաւորութիւն է վիճակաւոր Առաջնորդաց Հայոց և Յաջորդաց՝ ըստ կանոնաց և սրատաւիրանաց Ակեղեցւոյ մերոյ սրբոյ՝ ընդ կարգադրութիւնս Ակեղեցեայց՝ փոյթ ունել և զբարեկարգութենէ և զյոռաջողիմութենէ թեմական ուսումնարանաց և ծխական դպրոցաց ի վիճակս իւրեանց արթուն հսկողութեամբ, զորս տրամադրէ

և Անոնադրութիւնն 1836 ամի ի 66րդ Յօդուածին: Սակայն նշմարին զանցառութիւնք յոմանս Առաջնորդս և Յաջորդս, ուստի սակս բազմադիւն կացուցանելոյ զուսումնարանս և զդպրոցս վիճակացն՝ առաջադրեմք Սինօղի սրբոյ Եջմիածնի՝ փութալ պատու իրել համայն վիճակաւոր Առաջնորդաց Սուսատանեայց, զի եթէ հոգք և զբաղմունք վիճակայինք չնրեսցնեն անձամբ զայս ամենակարեւոր պաշտօն կատարել զոհացոյցիչ իմն կերպիս, յօդանականութիւն կոչեսցեն ինքեանց և փոյթ կայցեն ընտրել ոչ անադան ի հմուտ և յուսումնական Ակեղեցականաց և կարգել ի կողմանէ իւրեանց՝ Սերատեստեաց վասն իւրաքանչիւր թեմի և վիճակի. իսկ ուր ոչ գտանին արժանաւորք յակեղեցականս, մարթ է և յաշխարհականաց կարգել Սերատեստեաց ըստ նկատողութեան իւրեանց, որք լիցին կարի արժանաւորագոյնք պաշտաման այնմիկ ուսմամբք և զիտութեամբք իւրեանց՝ հոգալով զծախս ճօնապարհի նոցա և զայլս ի վիճակային արդեանց, »:

«Իսկ պարտաւորութիւնք Սերատեստեաց և օգնականացն՝ ըստ հրահանգին տրուեցելոյ ի մէջ՝ լինիցին յաճախել յայց ուսումնարանաց և դպրոցաց քաղաքաց և զիւղօրէից, և վերահասուրեալ հսկել ներքին և արտաքին կառավարութեանց և ընտրութեան դասադրոց և զիւրմբունիք և բարեյարմար եղանակաց դասաւանդութեանց ըստ ընդունակութեանց աշակերտաց, կարեւորութեանց առարկայից՝ ըստ ներկոյ նիւթական միջոցաց իւրաքանչիւր տեղեաց և ըստ կարօտութեանց և պահանջմանց լուսաւ որեալ դարուս, նա մա-

նաւանդ ջանալ ի զարդացումն բարոյական կրթութեան և Արօնական ուսմանց դաստիարակութեան՝ և Ազգային լիզուիս պիտութեան: Աւ ի վերջ իւրաքանչիւր ամաց տայնն՝ Վերատեսուչք զհամար դործողութեանց իւրեանց առ Առաջնորդս՝ և նոքա առաջն արտացին Անօդի առ ի խորհել և անօրինիկ զարժանն ի բարեկարգ յարատեութիւն և յարդիւնաւոր զարգացումն ուսումնարանաց և դպրոցաց ըստ պիտոյից ժողովրդեան ի կրթութիւն երկսեռ Հայազնեայ Մանկանց՝ և ի պայծառութիւն Ակեղեցւոյ Հայաստանեայց , , :

“ Աւ ահաւասիկ յօրինեալ զհրահանգս բաղկացեալս ի քսան և երեք յօդուածոց վասն Վերատեսչաց և պարտաւորութեանց նոցին՝ ընդ սմին առաքեմք ի Սինօդ ի փոյթ անօրէնութիւն , , :

Հրահանգ վասն Թեմական Վերատեսչաց

1. Յիւրաքանչիւր թեմի գտանիցի մի Վերատեսուչ, իբրեւ օգնական Առաջնորդի, վասն կառավարելոյ զուսումնական մասն դպրոցաց և ուսումնարանաց թեմի:

2. Թեմական Վերատեսուչն ստորագրի անընդմիջապէս ընդ իշխանութեամբ Առաջնորդի:

3. Առաջնորդն ընտրէ զթեմական Վերատեսուչն և առաջարկէ Վեհափառ Կաթողիկոսին ամենայն Հայոց ի հաստատութիւն: Նոյն կարգաւ լինի և արձակումն և պարգեւատրութիւնն թեմական Վերատեսչի:

4. Թեմական վերատեսուչն ընտրի յատկապէս յուսումնականացն աւարտելոց զուսմունսս իւրեանց ի բարձրագոյն և ի

միջնակարգ ուսումնարանս Տէրութեան՝ և կամ՝ յազգային թեմական Հոգևոր Դպրոցս:

5. Թեմական Վերատեսուչն ընտրի առաւելապէս ի հոգևորականաց, իսկ ի կաթողիկոս՝ և յաշխարհականաց:

6. Ճանապարհածախք թեմական Վերատեսչի մատակարարելոյ յուսումնարանաց՝ և կամ ըստ նկատողութեան Թեմակալաց՝ ի վիճակային արդեանց:

7. Թեմական Վերատեսուչն ունիցի Օգնականս ըստ թուոյ Յաջորդութեանց:

8. Թեմական Վերատեսչին ստորագրին ազգային ծխական և միջնակարգ դպրոցք ըստ ուսումնական և ըստ տնտեսական մասին, բաց ի Թեմական Հոգևոր Դպրանոցէ, յորոյ վերայ հսկէ ինքն Առաջնորդն:

9. Թեմական Վերատեսուչն յանձնի կացի զամենայն փոյթ զներքին և զարտաքին բարեկարգութեանց և յառաջադիմութեանց Դպրոցացն ստորագրելոց իշխանութեան իւրում, նոյնպէս և զնիւթապահութեանց նոցին:

10. Թեմական Վերատեսուչն պարտի ջանալ՝ զի բացցին ծխական դպրոցք ամենայն ուրեք, զոնէ յիւրաքանչիւր գիւղս մէն մի, իսկ ի քաղաքս և ի բազմամարդ տաւանս երկու և աւելի՝ ըստ թուոյ Ակեղեցեաց և ըստ չափու պիտոյից տեղւոյն:

11. Թեմական Վերատեսուչն հաստատէ և արձակէ զվարժապետս և զմասնաւոր տեսուչս ծխական և միջնակարգ դպրոցաց՝ ըստ առաջարկութեան իւրոցն օգնականաց. իսկ սակս պարգեւատրութեան նոցա առաջարկէ Առաջնորդին:

12. Թեմական Վերատեսուչն պարտի յայց ելանիկ դպրոցաց ամբողջ վիճակին

գէթ մի անգամ ի տարւոջ, իսկ օգնականք նորա բազմիցս՝ ի մասնաւոր շրջանս իւրեանց:

13. Թեմական Վերատեսուէն նկատելով անձամբ անձին զորպիսի և իցէ անկարգութիւնս ի դպրոցս թէ ըստ ուսումնական և թէ ըստ տնտեսական մասին, կամ ստանալով զտեղեկութիւնս յօգնականաց իւրոց, ի վարժապետաց և ի մասնաւոր տեսչաց, ի հոգաբարձուաց և կամ ի ծնողաց տշակերտաց, սակս ինչ ինչ անկարգութեանց, փութայ բառնալ և հեռացուցանել զայնոսիկ՝ առնելով անյապազ զարժանաւոր տնօրէնութիւնս:

14. Թեմական Վերատեսուէն քննէ զամենայնգանդատս զօգնականաց, զվարժապետաց, զտեսչաց և զհոգաբարձութեանց, և առնէ զարժանաւոր տնօրէնութիւն. իսկ ի ծանրակշիռ խնդիրս առաջարկէ զայնոսիկ Առաջնորդին հանդերձ դատողութեամբ իւրով:

15. Թեմական Վերատեսուէն պարտի հոգալ և պատրաստել զիւրըմբռնելի դասադիրս և հնարել զյարմար եղանակս դաստանդութեանց ըստ ընդունակութեանց տշակերտաց իւրաքանչիւր տեղեաց:

16. Թեմական Վերատեսուէն յօրինէ զհրահանգս վասն օգնականաց իւրոց և առաջարկէ Առաջնորդին ի հաստատութիւն:

17. Թեմական Վերատեսուէն քննէ և հաստատէ զհրահանգս յօրինեալս յիւրոց օգնականաց վասն դպրոցաց շրջանաց իւրեանց:

18. Թեմական Վերատեսուէն քննէ ըզտարեկան հաշիւս օգնականաց իւրոց:

19. Թեմական Վերատեսուէն քննէ ըզտարեկան հաշիւս (թէ ըստ տնտեսական մասին և թէ ըստ ուսումնական) իւրաքանչիւր դպրոցի, զորս առաջարկեն նմա վարչութիւնք դպրոցաց ի ձեռն օգնականաց նորա:

20. Թեմական Վերատեսուէն կարէ զքննել զմատենան հոգաբարձուաց երբ և կամեսցի:

21. Թեմական Վերատեսուէն զումարէ ի տարւոջ երկիցս զմանկավարժական ժողովս յօգնականաց իւրոց:

22. Թեմական Վերատեսուէն յամենան Փետրուարի՝ առաջարկէ Առաջնորդին ըզտարեկան մանրամասն հաշիւս վասն անցեալ ամի:

23. Վիճակաւոր Առաջնորդն զտարեկան հաշիւս Թեմական Վերատեսչի հանդերձ իւրովք նկատողութեամբք առաջարկէ Սինօդին Ս. Լ. ջմիածնի ի վնտութիւն:

(*) Այս հրահանգ ունի ենթարկել փոփոխութեանց ըստ փորձառութեանցն օգտաւէտ երևելոց, և յաւելուլ կամ կարծել ի սմին զյօդուածըս համաձայն պահանջից ժամանակին:

ՅՈՒՑՈՎ ԵՈՒԻՐԱՏՈՒՄՍ

Ի ՆՊԱՍՏ ՀԻՆՈՒԹԵԱՆՅ ՄԱՅՐ ԱԹՈՌՈՅՍ.

(Երբեմնեւ ինչպէս):

Ի ՎԻՃԱԿԻՆ ԱՂԵՔՍԱՆԳՐԱՊՈԼՈՑ.

Հասարակութիւն Զրախիլի գեղջ	13
Նոյն դիւղացի Գանիէլ քահանայ Տէր	
Պարապետեան	1
Վարդան քահ. Փահլավանեանց	1
Վարդան Յարութիւնեան	50
Վարդան Խաչատրեան	80
Յովհաննէս Արարկոսեան	20

„ Դաղար Սողոմոնեան	50	„ Պօղոս Յարութիւնեան	20
„ Աւետիս Յովհաննէսեան	50	„ Եղբարք Պօղոս և Յովհաննէս Պետրոսեան	20
„ Աստուածատուր Սարգսեան	50	„ Սարգիս Միրզոյեան	20
„ Մանուկ Բօղոյեան	25	„ Գրիգոր Կարապետեան և կին Նորա	20
„ Սիմէօն Մինասեան	40	„ Յակովբ Բայրախտորեանց	10
„ Մանուկ Մինասեան	40	„ Հերիքնաղ Կիրակոսեան	10
„ Յովհաննէս Յարութիւնեան	40	„ Ներսէս Յովսէփեան	5
„ Մատթէոս Գրիգորեան	80	„ Բաղալ Մարտիրոսեան	10
„ Պապօ Գալստեան	20	„ Մանուկ Յովսէփեան	10
„ Աւագ Սարգսեան	20	„ Ամար Բայրախտարեան	10
„ Մկրտիչ Գրիգորեան	1	„ Գէորգ Մովսէսեան	10
„ Զատոյ Աւետեան	20	„ Դանիէլ Պետրոսեան	10
„ Յակոյ Նահապետեան	20	„ Մինաս Յարութիւնեան	10
„ Համբարձում. Կարապետեան	50	„ Խաչատուր Աղաճանեան	10
Հասարակութիւն Փամբ գեղջ	6	Հասարակութիւն Զանկի - Թափայ գեղջ	3
„ Նոյն գիւղացի Պօղոս Մխիթարեան	1	„ Նոյն գիւղացի Աղաջան Մարգարեան	30
„ Մատթէոս Աստուածատրեան	1	„ Սաֆար Մալխասեան	20
„ Նիկոյ Մելիքեան	1	„ Մարտիրոս Մուրատեան	20
„ Ղուկիս Աթոյեան	1	„ Բարսեղ Կակոյեան	20
„ Սուքիաս Դաղարեան	50	Հասարակութիւն Նորաշէն գեղջ	10
„ Մարկոս Տէր Թադէոսեան	20	„ Նոյն գիւղացի Թադէոս քահանայ	40
„ Եսայի Եսայեան	20	„ Դաղար քահանայ Յովսէփեան	30
„ Պօղոս Յօհաննէսեան	30	„ Թէոս Մինասեան	20
„ Յօհաննէս Սիմէօնեան	1	„ Յովակիմ Թորոսեան	40
„ Ներսէս Անդրէասեան	1	„ Յարութիւն Յովհաննէսեան	20
„ Մանուկ Կիրակոսեան	60	„ Սարգիս Սահակեան	20
„ Մանուկ Կարապետեան	20	„ Գէորգ Երանոսեան	10
„ Թադէոս քահ. Սեղբոսեանց	30	„ Յովհաննէս Մարտիրոսեան	10
Հասարակութիւն Մանջուկի գեղջ	7	„ Մովսէս Մամոսեան	20
„ Նոյն գիւղացի Եղիայ քահ. Տէր Սարգ- սեան	50	„ Յարութիւն Աղատեան	10
„ Տէր Սարգսեան Աղէքսանդր	50	„ Վարդան Կարապետեան	20
„ Պետրոս Մանասեանց	25	„ Հաճի Գրիգոր Յովհաննէսեան	20
„ Մարտիրոս Խաչատրեանց	20	„ Աղէքսանդր քահ. Թերջանեանց	25
„ Մարգօ Պետրոսեանց	20	Հասարակութիւն Խանլալի գեղջ	4
„ Թովմաս Սարգսեանց	10	„ Նոյն գիւղացի Գալուստ Երանեան	20
„ Յարօ Սաֆարեանց	10	„ Կարապետ Արզումանեան	40
„ Յարութիւն Մարտոյեանց	10	„ Մանուկ Յարութիւնեան	20
„ Գրիգոր Թամբլեանց	10	„ Սարգիս Գրիգորեան	10
„ Մանուկ Բաղդասարեանց	10	„ Օհաննէս Շապոյեան	20
„ Ասլան Բաղդասարեանց	25	„ Գրիգոր Վարդանեան	10
Հասարակութիւն Քեշիշքեան գեղջ	5	„ Մարգար Մատոյեան	10
„ Նոյն գիւղացի Մխիթար Մուրատեան	20		

„ Վարդան Մանուկեան . . .	10	„ Յակովբ Գէորգեան . . .	20
„ Վարդան Պետրոսեան . . .	10	„ Մխիկ Վարապետեան . . .	20
„ Օվակ Զաքարեան . . .	20	„ Գալուստ Գրիգորեան . . .	10
Հասարակութիւն Հաջիխալիլ գեղջ . . .	13	„ Յակովբ քահանայ Եպիսկոպոսեան . . .	1
Նոյն գիւղացի Գէորգ Օհանեան . . .	1	Հասարակութիւն Ղրխտակիրման գեղջ . . .	10
„ Աբամ Գէորգեան . . .	50	Նոյն գիւղացի Վարդան քահանայ Տէր . . .	
„ Եղիկ Սանթրեան . . .	50	Սիմէոնեան . . .	1
„ Վարդան Փանոսեան . . .	50	„ Մինաս Մանուկեան . . .	50
„ Պօղոս Աւանեան . . .	40	„ Գասպար Միլքոնեան . . .	20
„ Գէորգ Յարութիւնեան . . .	20	„ Յարութիւն Աւագեան . . .	20
„ Դանիէլ Յակովբեան . . .	20	„ Յովնան Յակովբեան . . .	20
„ Կոստան Միքայէլեան . . .	25	„ Մանուկ Մարտիրոսեան . . .	20
„ Յակոյ Նազարէթեան . . .	50	„ Յակովբ Մանուկեան . . .	20
„ Յովակ Նիկոյեան . . .	20	„ Սարգիս Գալստեան . . .	20
„ Վարապետ Սարգսեան . . .	20	„ Յակովբ Աւետեան . . .	20
„ Անտօն Աթոյեան . . .	20	„ Մինաս Սարգսեան . . .	25
„ Խաչատուր Պօղոսեան . . .	40	„ Մանուկի մայրն . . .	20
„ Կիրակոս Ներսէսեան . . .	50	„ Սարգիս Պօղոսեան . . .	20
„ Մատի Աբրահամեան . . .	20	Հասարակութիւն Փոքր Արխիպի գեղջ . . .	6
„ Յակոբ Պապոյեան . . .	20	Նոյն գիւղացի Ղազար քահանայ Կա- . . .	
„ Յովսէփ Ասյանեան . . .	30	րապետեան . . .	1
„ Մկրտիչ Մանասեան . . .	25	„ Պօղոս Աբէլեան . . .	20
„ Պօղոսի կին Մարգարիտն . . .	20	„ Միլոյ Յարութիւնեան . . .	20
„ Աբրահամ Գրիգորեան . . .	20	„ Բօջոյ Բօլոյեան . . .	10
„ Սարգսի կին Նունուֆարն . . .	20	„ Բաղտասար Աստուածատրեան . . .	10
„ Յովակի կին Նազանին . . .	20	„ Խաչատուր Խոյեան . . .	10
„ Վարդոսի կին Եղիսաբէթն . . .	20	„ Յարութիւն Խաչատրեան . . .	10
„ Առաքել Սարգսեան . . .	25	„ Անտօն Գալստեան . . .	20
„ Յարութիւն Գրիգորեան . . .	20	„ Սարգիս Մարտիրոսեան . . .	20
Հասարակութիւն Աղղուլայ գեղջ . . .	7	„ Աղաճան Միլքոնեան . . .	50
Նոյն գիւղացի Գալուստ քահանայ . . .	1	Հասարակութիւն Մեծ Արխիպի գեղջ . . .	16
„ Պապոյեան . . .	1	Նոյն գիւղացի Գէորգ քահանայ Մա- . . .	
„ Մնացական Աւագեան . . .	1	նուկեան . . .	1
„ Պետրոս Աւագեան . . .	50	„ Մարտիրոս քահանայ Տէր Յով- . . .	
„ Պապիկ Գալուստեան . . .	50	հաննէսեանց . . .	1
„ Աստուածատուր Թովմասեան . . .	50	„ Խաչատուր Իսկանդարեանց . . .	50
„ Աւետիս Զապոյեան . . .	20	„ Յակովբ Խաչատրեան . . .	50
„ Մնացական Մինասեան . . .	25	„ Յովսէփ Խաչատրեան . . .	50
„ Մինաս Գրիգորեան . . .	20	„ Գալուստ Մինասեան . . .	40
„ Խուրշուտ Խաչատրեան . . .	20	„ Յակովբ Աւետիքեան . . .	1 10
Հասարակութիւն Գեօղարարայ գեղջ . . .	8	„ Կարապետ Մխիթեան . . .	10
Նոյն գիւղացի Պապօ Աւետեան . . .	25	„ Նազարէթ Ղուկասեան . . .	1
„ Մովսէս Յովհաննէսեան . . .	25	„ Սիմէոն Գաբրիէանց . . .	50

„ Ալթուն Յարութիւնեան . . .	50
„ Ղանդիլ Կիրակոսեան . . .	20
„ Բօղօ Պօղոսեան . . .	50
„ Կիւրեղ Ստղաթէկեան . . .	25
„ Յօլոյ Պօղոսեան . . .	25
„ Սարգիս Պօղոսեան . . .	40
„ Գէորգ Պօղոսեան . . .	20
„ Գալուստ Աղաջանեան . . .	10
„ Խուրշուտ Սարգսեան . . .	25
„ Մանուկ Յարութիւնեան . . .	20
„ Խաչատուր Յովհաննեան . . .	50
„ Մալխաս Յովհաննէսեան . . .	20
„ Յովհաննէս Աւետիքեան . . .	20
„ Սահակ Երանոսեան . . .	20
„ Թադէոս Սահակեան . . .	20
„ Բասենցի Շուշան կինն . . .	40
„ Փիլիպոս Թովմասեան . . .	25
Հատարակութիւն Բաշ գեղջ . . .	15
Նոյն զիւղացի Խաչատուր Մանուկեան . . .	1
„ Վահան Տէր Յովհաննէսեան . . .	1

(Երբեմնիւն).

ՆՈՒԷՐԲ ԵՒ ՀՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆ.

Ստանալով մի քանի ամիս սորանից առաջ՝ Նոր-Նախիջևանցի բարեպաշտուհի տիկին Մարիամ Տրապիզոնցեանցից մի արծաթի ոսկեղօծ Խաչ ձեռաց, և այս օրերուն Աստրախանցի պարիկշատսուն Սարկաւազուհիներ Լզիսաբէթ և Վատարինէ Պետրոսեան Սարբաշեանցիներից և նոցա աշխատութեամբ Աստրախանցի բարեպաշտ Հայազգիներից եկեղեցական զանազան զգեստներ՝ շուրջառ, մեծ և փոքր ծածկոցներ Աղանի, ուրարներ, փորուրար, դօտի, բազմաններ, հողաթափներ ևն. ընդ ամենն քսան կտոր, Ս. Գայիանայ վանքի համար, սեպուհ պարտաւորութիւն ենք համարում յայտնել մեր ջերմեանդ շնորհակալութիւնը Աստուա-

ծասէր նուիրողաց, մաղթելով Ս. Գայիանէ կուսից բարեխօս լինել ամենակարող Աստուծոյ առաջը՝ որ նա լինի վարձահատոյց նոցա ըստ ջերմեանդութեան նոցին աստ և ի հանդերձելումն:

Այս առթիւ կարեւոր եմ համարում ծանուցանել բարեպաշտ ազգայնոցս՝ որ թէպէտ իմ վանահայրութեան գրիթէ երկամեայ միջոցում ջերմեանդ նուերքներով այլևայլ անձանց և մանաւանդ Թիֆլիզեցոց, նա և այլ տեսակ աղբիւրներով*) ես կարողացայ բաւականաչափ վերանորոգութիւն և պայծառութիւն տալ համարեա խարխալեալ եկեղեցուն և միանգամայն ամայացեալ վանքի, բայց այնու ամենայնիւ եկեղեցին մեծ կարօտութիւններ ունի թէ ներքին և արտաքին վերանորոգութեան կողմից և թէ զրեւատների, զարբերի և ներքին պայծառութեան կողմից:

Վանահայր Ս. Գայիանայ վանքի
ՎԱՀԱՆ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ԲԱՍՏԱՄԵԱՆՅ.

Ի ԳԱԼՐԻԹԱՅ.

Խճագրութեան Երայրոս Եմագրոյ.

Արդէն ի վաղնջուց հետէ արեւմտեան զիտնականք սկսել են հետազօտել արեւելեան գրականութիւնն, յորում առաջին տեղն է բռնում Հայկական մատենագրութիւնն:

Մեր արմենո-Տիքս թողով մեր մայրնի պանծարի լեզուի ուսումնասիրութիւնն և փոխանակ պարագուելոյ Հայկական գրականութեամբ և պաշտպան հանդիսանալոյ մեր հայրենաւանդ գովանի սովորութեանց՝ զհետ ենք լինում սեպհա-

(*) Սոցա մէջն է նաև Էջմիածնայ Մայր Աթոռոյ կողմանէ Վ. Բ. Շ. Հայրապետի շնորհած տարեկան վեց հարկէր ուղարկին՝ մինչև երեք տարի. Ծ. Խ.

կանացնել մեզ այլազանց թիւր գաղափարներն
և մեր ազգութեան սպառնացող վատ ունակու-
թիւնքն: Եւ առ ի ցուցանելոյ իմ՝ սիրելի քերց
թէ զորպէս մեր նախնիք իւրեանց աղնուական վար-
քերով՝ խելացի կարգադրութիւններով համա-
րուել են միշտ օտարազգիներից սրպէս մի առաջ-
նակարգ և հանձարամիտ ժողովուրդ Ասիական
միւս ազգերի մէջ, արժան համարեցի թարգմա-
նել ի Հայ բարբառ Պ. Սիրայիկ Գաղղիոյ արեւե-
լեան լեզուաց Ճեմարանի, ականաւոր ուսուցչի,
քաղուածն, որն կվերաբերի մեր հայրենիքին՝ մա-
կադրութեամբ Memoire sur le gouvernement et
la religion des anciens Armeniens, և յղել զայն
Արարատայ Խմբագրութեան հրատարակելու խնդ-
րանք:

ՕՐԻՈՐԴ ՍՕՅԵԱ ԱՌԱՔԵԼՆԱՆՑ.

Շ նորհակալութիւն կը մատուցանեմք
յիշեալ ուսումնասէր օրիորդին, և Արա-
րատայ յառաջակայ թիւրթիւնէն սկսեալ
կհրատարակեմք իւր գովելի թարգմանու-
թիւնը:

ՆՈՒՒՐԱՏՈՒՔ

Ի ՆՊԱՍՏ ԵՐԿՍԵՈՒ ԴՊՐՈՅԱՅ ՀԱՅՈՅ ԱՍՏՐՍԽԱՆԱՅ.

ԽԺԳԻՐՈՒՄԷԱՆ ԱՐԱՐԱՏԱՅ ԱՃԱԳՐՈՅ.

Հոգաբարձութիւն Աստրախանայ Հայոց Ծխա-
կան երկսեռ Հոգեւոր դպրոցաց առաքելով զհե-
տեւեալ անուանական ցուցակ երկսեռ բարերար
Անդամոց իւրոց դրութեամբ քանակութեան
նուիրեալ գումարաց իւրաքանչիւր անձի ի նը-
պաստ մահուր և բարոյական զարգացման երկ-
սեռ ուսանողաց, և ղցուցակ նիւթաւոր ընծայից
յընթացս ներկայ 1873 ամի, խոնարհաբար խնդ-
րէ հրատարակել տպագրութեամբ յէջս Ամա-
գրոյդ Արարատայ յընդհանուր տեղեկութիւն բա-
րենախանձ և ուսումնասէր Ազգայնոց:

Աշուական Յովակիմ Յովհաննէսեան Ար- Ռ.
գարեանց 15
Մոսկովաբնակ Թադէոս Զաքարեան Շամ-
խարեանց 50

Գանձակեցի Ներսէս Տէր Ներսէսեանց . 15
Եղիսարէթ Վարապետեան Սերգէյեանց . 20
Եղիսարէթ Անդրէասեան Փռանգուհեանց . 10
Վատարինէ Գէորգեան Թէքէթեանց . 10
Վատարինէ Յարութիւնեան Վոստինցեանց . 20
Վատարինէ Յակովբեան Վազաչկեանց . 20
Ուսանա Փիլիպպոսեան Իւանեանց . 20
Մարիամ Յովհաննէսեան Պօպովեանց . 20
Ծաղիկ Յակովբեան Պօպովեանց . 20
Եղիսարէթ Յովհաննէսեան Հախլիստեանց 20
Հռիփսիմ Մկրտչեան Սուրաբէկեանց . 20
Մարգարիտ Գէորգեան Մադաթեանց . 20
Մարիամ Գէորգեան Եգեանց . 20
Հռիփսիմ Յովհաննէսեան Սարգսեանց . 20
Վատարինէ Յովհաննէսեան Ջանուսեանց . 20
Վատարինէ Մկրտչեան Պօպովեանց . 20
Վառվառ Գոգոսեան Տէր Սարգսեանց . 20
Եղիսարէթ Անդրէասեան Սաֆարեանց . 20

Գումար 250

Նիւթաւոր նուէրք յանձն Դպրոցոց.

Յաստիճանաւորէ Խաչատրոյ Ահարովեան Դա-
ղաշեանց՝ Նկարագիրք Սրբազան պատմութեանց
հին և նոր Կտակարանի:

Յաստիճանաւորէ Յովհաննէ Վարապետեան
Համազասպեանց՝ Նկարագիրք Հայկազեան Թա-
ղաւորոց և քաջաղն Իշխանաց՝ 18 հատոր թարգ-
մանութիւնք՝ արձակք և չափածոյք, ի Ռուսաց
լեզուէ ի Հայ բարբառ, և 11 հատոր նորատիպ
մատենաք նկատողական ուսմանց:

Ի Ջաւատ Աղիեանցէ երկու հատ Հնդկա-
ցւոց անցքը անմարդաբնակ կղզիներում:

Ի Թեմական Ատենէ Հայոց Աստրախանայ՝ 14
Հրահանգ Հայերէն կարգալ և զրել ուսուցանե-
լոյ, 37 թիւթ խոշոր տառք, և 18 հատ Հայերէն
Թուարանութիւնք:

Ի Վատարինեայ Յովհաննէսեան Ջանուսեանց՝
մի հատ մեքենայ կարանի:

Յաստիճանաւորէ Ս Պետրբուրգաբնակ Պարոն
Միքայել Միանսարեանց՝ Վարժութիւնք կանո-
նաւոր և վայելուչ գրութեան:

Ի Տփլիսեցի Նիկողայոսէ Տէր - Յակովբեանց՝
մի օրինակ Ընթերցարան Հայոց լեզուի:

Յնայեալ Պատրիարկէ Սրբոյ Երուսաղէմայ՝
Հինգ օրինակ Համառօտութիւն Քրիստոնէական
ուսման, մի մի օրինակ Թանգարան խրատու, Յով-
սէփ Գեղեցիկ, երկու օրինակ Պատմութիւն Սուրբ
գրոց Հին և Նոր Կտակարանի, երկու օրի-
նակ Քարոզութիւնք Սրբոյ Թադէի, Հինգ օրի-
նակ Քերականութիւն Հայոց, երեք օրինակ Հրա-
հանգ սիրոյ, մի օրինակ Պատմութիւն կամ ուղ-
ղեցոյց սրբազան գիտելեաց, մի օրինակ Պատաս-
խանք Մխիթարայ Քահանայի Սկեռացոյ յա-
զազս Համապատուութեան երկոտասանութիւն,
Պատմութիւն Յովհաննու Կաթօղիկոսի, Կտա-
կազիր Հոգեշահ բանից, Մենտոր մանկանց, Մա-
տնապարտութիւն ն սննեաց, Պատմութիւն Մատ-
թէոսի Ուռ Հայեցոյ և Ժամանակագրութիւն
Տեառն Միխայէլի Պատրիարքի Ասորւոյ:

Հոգաբարձոք

Յովսէփ Աւագ Քահանայ Բունթաթեանց

Սիմէոն Պօղոսեանց

Գրիգոր Սողոմոնեանց

Ի 40 Դեկտեմբերի 1873 թ.

Ստորագրան:

Թ. 71

Ի ՄՈՋՂՈՍԻ

Բարեկրօն Յովհաննէս Աւագ քահանայ Խոս-
րովանց գրած է մեզ, զի անցեալ Յունիս ամսոյ ի
25-ն ի Մոզղոյ՝ տեղոյն Գրիգորեան Հոգեւոր
դպրոցի Հինգերորդ Տարեդարձը կատարելոյն առ-
թիւ՝ նոյն դպրոցի Հիմնադիր բարեյիշատակ Գրիգոր
Ստեփանեան Թուշմալեանցի գերեզմանին վերայ
Հոգեհանդստեան շքեղ Հանդէս կատարած է, ուր
ներկայ գտնուած է բազմախումբ ժողովուրդ: Յի-
տոյ նոյն բազմութեամբ դիմելով ի դպրոցն՝ Տա-
րեդարձ կատարած են, ուր մի քանի բանախօսու-
թիւնք ևս եղել են:

Յիշեալ Աւագ քահանայն կյաւելու հաղորդել,
զի նոյն դպրոցի Հոգաբարձուք Մեծ. Պարոնայք

Մոկար Ուլուխանեանց, Յովհաննէս Թուշմա-
լեանց, Յարութիւն Գեանջումեանց և Պօղոս Շըւ-
թեանց՝ իւրաքանչիւրն 500ական ուռքի նպաս-
տելով և երէն հաշու մանէթ դրամադրու ի կազ-
մելով ի Մոզղոյ մոմարանի գործարան հաստատել
են, որոյ արդիւնքը պիտի յատկացնեն ի նպաստ
Հոգեւոր դպրոցին:

Շնորհակալութեան արժանի և գովելի այսպի-
սի մի նպատակ և ջանք ոչ սակաւ ուրախաւիթ
է:

ՍՈՒՐՀԱՆԳԱԿ ԲԻԺԱՆԳԵԱՆ.

Ս. Պօլսոյ Հայոց Ազգային Հիւանդա-
նոցին յօգուտ և ի նպաստ բացուած մո-
մարանի և այս առթիւ Պատրիարքարանի
կողմէն հրամայուած մի տնօրէնութեան՝
այս ինքն նոյն մոմարանէն թէ եկեղեցեաց
և թէ հարսանեաց և այլ հանդիսից կա-
րեւոր եղած մոմերը գնելոյ պատուիրանին
ընդդէմ անվայելուչ կերպիւ բողոքած
էր մի Պարոն, որոյ ի պատասխանի ուղ-
ղուած հետեւեալ յօդուածին մէջ մեր
Ազգայնոց ոմանց վերաբերեալ կարեւոր
պանծալի տեղեկութիւնք գտնուելով՝
մանաւանդ մեր Ազգայնոց ընդունակու-
թեանց և յաջողակութեանց թարգման
և նախանձախնդիր իղձիր լինելով՝ ար-
ժան կհամարիմք ամբողջութեամբ օրինա-
կել տալէն և հաղորդել ընթերցողաց:

Թէ եւրոպացի արհեստարարաց հետ կրնան մրցել
Տաճկաստանի արհեստարարք, և ինչ էնչ է Տաճկա-
ստանի արհեստից յաւաքարտիսթեան խոյր:

Առ Գ. Մովսէսեան

Օրագրի 1044 թուով գրուած մ' ունիք, որ
ձեռքս նոր անցաւ. մեղանով ու տառերով կը
ձգնիք հաստատել թէ՛ Հիւանդանոցի Մոմարա-
նը պիտի վնասէ, պարապ բան է անոր շարունա-
կութեան աշխատիլ. պարապ բան է հրաւիրել

ազգայիններն որ իրենց մոմերն իրենց ազգային մոմարանէն առնուն. զի նա կամ միշտ սուղ պիտի ծախէ կամ քէշ պիտի շինէ, սկզբունք դնելով սա թէ՛ Տաճկաստանցի Արհեստաւորներն Եւրոպացի արհեստաւորներուն հետ չեն կրնար մրցիլ: Ինչո՞ւ. եթէ մրցելով յաջողիլը Եւրոպացի ստեղծուելուն և լինելուն վրայ է՝ Պօսեցին Եւրոպացի է միւսնոյն իրաւամբ՝ ինչ իրաւամբ որ Լօնտօնցին, և Փարիզցին Եւրոպացի. կը կոչուի. զի Պօսոյ հետ Ազգ. հիւանդանոցն ալ Թիւլլըրի և Վիլհէլմի պալատաց հետ Եւրոպայի մէջն է. ուրիշն Հիւանդանոցի մոմարանին արհեստաւորքն ալ դրիւք Եւրոպացի լինելուն պիտի յաջողին. բայց մենք յաջողութիւնը առանձին Ազգի ու կլիմայի մենաշնորհող թիւթե փիլիսոփայութիւնը ուրիշի բաժին թողլով՝ մենք կը հաւատանք որ յաջողութիւնը ճարպիկութեան մէջն է. և ով որ ճարպիկ է, նա կ'յաջողի միշտ: Մենք ի հնուց ցայժմ՝ դիտած ենք, որ Ասիացի արհեստաւորք և արհեստք մրցած են և կ'մրցին Եւրոպացի արհեստաւորաց և արհեստից հետ: Խօսքերնիս օրինակներու վրա հաստատենք:

Եւրոպացի հնատիպ համադրիտակներ (անսիւօրէտիներ) կ'պատմեն թէ՛ ասկէ 200—250 կամ աւելի տարիներ յառաջ՝ Զիլհան (զիլ արհեստին մասնագէտն—սքէփալիստ ու մենագէտն) գերդաստանին վրայ իւր արհեստաւորութեան վրայ ներբողներ կուտան. և սոյն Արհեստին գործերն՝ մինչ հին Արուեստահանդէսներու մէջ՝ իւր Տաճկաստանի ճարտարութեան միակ զարդ փայլեր են. ցարդ Եւրոպացի Արհեստաւորը Զիլի արհեստին տգէտն է: Եւ ցարդ սոյն Գերդաստանը՝ որ Պօսեցի էր և է, դեռ նոյն արհեստին միմիայն մենագէտն ու մենավաճառը կ'շարունակէ ի Սամաթիա:

Տատեան Տաճկաստանցի և Տաճկաստանցի արհեստաւոր մ' էր և է. 2եր Տաճկաստանի վառօդը ձեր Եւրոպայի վառօդին հետ մրցման մէջ դրաւ. և զայն դերազանցելու չափ յառաջ դրնաց, ինչպէս Եւրոպացի արհեստաւորաց բիւր դրաւոր վկայութիւնք կ'հաստատեն զայս, նա մանաւանդ . . . պատերազմին՝ Տաճկի վառօդը Եւրոպացի Արհեստաւորաց հիացքը տարած է:

Պալեան գերդաստանը Տաճկաստանցի մ' է, զոր կտեննես, ճարտարապետութեան մէջ Եւրոպացի ճարտարապետացի հետ կ'մրցի, ինչպէս ի Պօսիօրի և այլուր շինուածք՝ արքունի պալատք՝ որք բիւզանդական Սուլթանաց պերճախայլ շքեղանքը ցցնելէ աւելի՝ հայկական ճինք հանձարին հրաշակերտ մարդեղութիւնը կ'պատկերէ, կը վկայեն կենդանի կերպով: Ասոր ալ՝ ինձմէ զատ քու Եւրոպացի արհեստաւորներդ ներբողներ կարդացած են, և Վեհ. Սուլթանք ալ՝ ոչ թէ հին գերդաստանի մը աւանդական յաջորդութիւնը՝ այլ հայ տաղանդի մը իսկական արժանիքը՝ ճանչնողն համար է, որ կ'պստերական ճարտարապետ ընտրած են, Եւրոպայի ճարտարապետացի կամ արհեստաւորացի բանակն առջեւ ունենալով՝ կամ նոյն իսկ՝ զանոնք իրենց հոգաւոր գործերովն՝ Եւրոպայի մէջ աչօք բացօք տեսնելով հանդերձ: Մանաւանդ երբ տանէք Վսիմ. Պալեան Յակոբ պէյի ճառօղկ մատանց ու ճարտար վերձինին դժածներն՝ որք դեռ իբր պարզ նկար մը՝ թանգարանաց մէջ կամ բարեկամաց որմերի ի վար ի կախ կերևին:

Ապտուլհասան եղբարք՝ որոց լուսանկարներն Եւրոպայի արհեստաւորաց լուսանկարներուն հետ կ'մրցին, ԿԱՅՍԵՐԱԿԱՆ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐԻՉԻ տիտղոսին արժանանալու փառօքն ու պատուական արժանեօքը, Տաճկաստանցի արհեստաւորք են ի Տաճկաստան, և Տաճկաստանի մէջ լուսանկարչութեան արհեստն Եւրոպացի արհեստաւորաց չափ կատարելութեան հասուցած են, որուն Եւրոպացի թերթերն, և նոյն արհեստին մէջ նշանաւոր հանդիսացող Արուեստապետք վկայած են և կ'վկայեն, իրենց թէ բերանացի և թէ գրաւոր խօսքերով, որք ինձ հետ բողբոլմ մ' են ընդդէմ ձիր այն վճռած սկզբունքին թէ՛ Տաճկաստանի Արհեստաւորք չեն կրնար մրցիլ Եւրոպացի արհեստաւորաց հետ:

Մեծ. Որդիկ էֆէնտիի գործատունը՝ ուր այդ գործատան վերաբերեալ արհեստներն այնչափ յառաջ գնացած են, որք Եւրոպացի Արհեստաւորներէն ելած նմանօրինակ գործերու հետ լըրցելէն զատ՝ զանոնք կ'գերազանցեն իսկ շատ կէտերու մէջ:

Պէշիւրեան էֆէնտիի Ագամանդի մը վրայ բանած խորհուրդ, նուազ ապացոյց մ'էր հաստատելու համար թէ՛ Տաճկաստանցի արհեստաւորը կրնան մրցիլ Եւրոպայի Արհեստաւորաց հետ՝ այն արհեստին մէջ՝ զոր իրենք մշակած են։

Վսեմ՝ Սարգիս պէյ Պալեանի յօրինած շոգենաւի դրութիւնը, որ թէ սրնութացի և թէ ածուխ վառելու մասին կրկնակի առաւելութիւն ունէր Եւրոպայի մէջ ցարդ ճարտարուած ու հանձարուած շոգենաւուց դրութիւնէն։

Այսպէս որ եթէ Եւրոպայի մէջ կիրառուած շոգենաւը հինգ ժամուան մէջ քանի փարսախ ուղի զոր կը հատանէ, և հինգ ժամուան մէջ զայդ ուղին հատանելու համար քանի կշիռ ածուխ զոր կսպառէ, Վսեմ՝ Սարգիս պէյի հեղինակած դրութեամբը կիրառուած շոգենաւը՝ երկուք ու կէս ժամու մէջ՝ և անոր մննած ածուխին կիսովը պիտի վճարէր Եւրոպացւոյն շոգենաւուն գործը։

Դրութիւն մ'որ որչափ հանձարեղ՝ նշնչափ ալ խնայողական էր, և Սուլթանափառ Փատիշահէն ալ սոյն դրութեան Իրատէն առնուած։ Դրութեան փորձն ալ յաջողութեամբ կատարուած է, Անգղիացիք, որք աշխարհի մէջ, ճարտարաբանստի մասին գերազանց յառաջադէմներն են, Վսեմ՝ Սարգիս պէյ Պալեանի այդ ճարտարագետ Սթիւ տաղանդին դանկ ե՛մբ յոյժ թախանձանօք ծախու առնուլ ուզեցին, բայց Սոյսերական Արմէն ճարտարապետն իրեն և եթ մենաշնորհ վերապահեց՝ որ առնին կամ պատեհին անշուշտ աբէ պիտի տեսնէ։

Բարեկամ, եթէ զՏաճկաստանն Եւրոպայի դէմ բաղդատելով՝ զԱսիան ամբողջ ընդ Եւրոպայի մրցման մտնելու անկարող կըգտնէք, պէտք է դիտնաք որ՝ Ասիացին կամ որ աւելի ճշգրիտն ըսել պէտք է՝ Արեւելցին ամեն ատեն մրցած է Արեւմտցիին հետ և զեւ կը մրցի։

Արեւելքն է արուեստից հեղինակը, որուն արհեստից գաղտնեացը դեռ Եւրոպացիին գիտուն արուեստաւորն անգամ չէ կրցած թափանձել, ինչպէս են Բաբայի, շրջակէ հոբէ, ծերանաւերի, յախապակի, անեղծ գոյնով գորգ ու կտաւ շինելու ևն. ևն. արհեստները կամ այդ իրաց բաղդատութիւնը։

Եւրոպացիք ամեն ատեն Ասիացւոյն մատանց ճարպիկութեան և անարուեստ հանձարոյն ճարտարութեան վրա աւելի զմայլած են՝ քան նոյն իսկ իրենց բաղմարուեստ և հիալիրթ գործերուն ու մեքինաներուն վրա։

Ասիացւոյն բնարուեստ մատները Եւրոպացւոյն մեքենաները կարժեն։

Եւրոպացին իր մեքենաներով չկրցած յարդիւնրս ածածը, Ասիացին իր մատներովն և եթ յարդիւնս ածեր է և կամ կածէ՝ ինչպէս երէկ՝ նոյնն և այսօր և վաղը։

Վերջին շօշափելի օրինակ մ'ալ։

Զարդարեան գործարան։ Հատեր քեզ նման՝ կրէին թէ պիտի տուժես, վասն զի Փապրիքներդ զորս Եւրոպացիներուն հետ մրցման կը դնես, չը պիտի յաջողին, իսկ Զարդարեան հակառակ զինքին առարկողաց՝ իր բնական և մարդկային ճարպիկութեան վրայ վստահ՝ շարունակեց իւր գործատունը՝ որ այսօր Եւրոպայի մեծ գործատանց հետ մրցման մէջ է, և այնչափ յաջողութեամբ՝ որ իւր գործարանէն շրջաբերութեան հանած գործերն այնչափ ծաւալում և ընդունելութիւն դրած են և կը գտնեն, որ այսօր Եւրոպայի շատ գործատուններն ասոր նենգեալներն ընկելով՝ Տաճկաստանի այլ և այլ կողմերը կառաքեն։

Տաճկաստանցի Զարդարեանի փոքրիկ գործատան՝ Եւրոպացի խոշոր գործատանց հետ շօշափելի կերպով մրցիլը և իւր ճիւղին մէջ զանոնք գերազանցելու չափ յառաջանալը՝ մեծ ապացոյց է թէ՛ կրնան եղիւր Տաճկաստանի արհեստաւորներն ալ մրցիլ Եւրոպայի արհեստաւորներուն հետ։

Բարեկամ, դուք երբեք Ոսկերչաց Հուկան զընացած և զննած չէ՞ք Հայ ճարտար արուեստագիտաց փոքր գործարաններէն ելած կիրտած սքանչելի փափուկ, յաճախ կիրթ ու փորձ ճաշակի արդիւնք՝ գեղայօրէն ու ճարտարաբանստ մատանիները, օղերը, ապարանջանները, և այլ և այլ գոհարելոյզ, ագամանդայեւ, և ոսկեղէն ձեռագործները։ Նոցա մէջ կան արուեստաւորներ, որք ոչ միայն կրնան մրցիլ՝ այլ նոյն իսկ գերազանցած իսկ են Եւրոպացի ճարտարաբանները։

Ինչպէս են Բելալիճի կոչուած արհեստաւորք, արհեստ մը՝ որ դեռ Եւրոպացոց զարմանալը կը տանի:

Ոսկերչաց շուկային մէջ պիտի տեսնէք Մըրնլայիճի արհեստին այնպիսի մասնագէտները որոնց ձեռքն ինկած էն աննշան դոհարին կամ մետաղին այնպիսի զմայելի ձև ու դիր մը կուտան, որպիսի զմայելի դիր ու ձև տալ չը կարաց թերևս այն Փրանսոցի արհեստաւորը՝ որ Փերմանիս-յէն խրկուած թիւ մը աննշան մաղի վրայ՝ Փրանսական արուեստագէտ հանձարոյն նշանակուած թեան կնիքը դրօշմելու համար, Ալգաս և Լօրէն մաղին երկու ծայրէն կախած կտուցի մը յանձնեց:

Սգրա ամբողջ կը վկայեն թէ երկրի մը արհեստը ուրիշ երկրի արհեստին հետ մրցման դնողը այս ինչ կամ՝ այն ինչ տեղացիութիւնը չէ, այլ մարդն է: Եւրոպայի օդին վրայ դիւթ չկայ: Եւրոպացին երկնքէն իջած հրեշտակ կամ ուրիշ շաղաղէ կերտուած, ուրիշ ստեղծուած մը չէ, կամ՝ նոցա և մեր ըզնողը այլասեռ բաղդատմամբ, յօրինուած չէ, Եւրոպացին ալ մեզ նման մարդ մ'է, և ամեն երկրի ու Ազդի համար կայ այդ մըտային կարողութիւնք՝ ինչպէս ամեն երկրի և ազդի համար կայ՝ նախախնամութիւն:

Բարեկամ, դուք ազատամիտ մէկը կերեք, ճամբարութիւնը երեւիլը չէ՝ այլ լինելն է: Կերեւի թէ Տաճկաստանի կամ Անատօլիոյ այն հին նախապաշարունակները դուք ալ ունիք, որք ամեն հրնութեանց վերաբերեալ ճարտարութիւնքը, արհեստք կամ նորոգութիւնք նոյն իսկ իրենց ձեռքերովն ալ կերտուած լինի և յօրինուած, ճիւղիկի գործ կամ Փրէնք իշի կանուանեն, դուք ալ Եւրոպացոց վրայ նախապաշարեալ էք, որ ինն Մուսայից շնորհքներն նոցա և եթ մենաշնորհըդ այդ կը շնորհէք, ես Ասիացիս կը նախանձիմ ձեր հաբաշիին:

Ի՞նչ ըսել է արհեստ.— Ոչ ուրիշ բան՝ բայց եթէ խուժը մը կանոններ և զրութիւններ ծանօթութեան սկզբունքի վրա հիմնուած, սերտեցիր այդ ծանօթութիւնները, և սերտածդ անձնապէս փորձելով յաջողողեցիր, ահա ուսար արհեստը:

Երբ Հիւանդանոցի Մոմարանի արհեստաւորն ալ տարրադիտօրէն (շիմիզման) դիտէ Եւրոպա-

ցոյն մոմին բաղադրութիւնը դիտէ նաև ինքնին իբրև հեղինակ այլ և այլ բաղադրութիւններ, յօրինել, այլեւայլ գեղեցիկ ձևեր տալու փորձ ու կիրթ ճաշակն ունի, կամ թէ երբ աչքին առջևն ունի մոմերու ընտիր ձևեր, դիտէ ձևերն բաղադրել և վայելուչ, նորութիւններ ի լոյս ածել, դիտէ նաև մոմին լաւն ու յոռին ճանչել, ճիշդ այնպէս ինչպէս մոմի վաճառական մը կը ճանչէ, ինչո՞ւ չպիտի կարենայ իր ճարպիկութեամբն ու ճարտարութեամբը մրցիլ Եւրոպացի արհեստաւորացդ հետ:

Գուն առ Եւրոպացի Արհեստաւորին էն ճարտարաւեստօրէն շինածը կամ Թուրքիոյ մէջ պարզ գործածելին, և ես ալ առնում մեր Հիւանդանոցէն ելած մոմերը՝ որք Տաճկաստանցիի մը ձեռակերտներն են, և երթանք երրորդ արուեստաւորի մը քով, կամ մեր ձեռքիները մեր դատողութեամբ, մեր ճաշակովը նկատեմք. տեսնեմք՝ չպիտի համազուէս դուն ալ ինձ հետ թէ Հիւանդանոցի մոմարանը պիտի կարենայ մրցիլ և արդէն ալ մրցման մէջ է Եւրոպայի մոմարանաց հետ՝ թէ դնոյն, թէ տեսակին, թէ ձևին, թէ բաղադրութեան և թէ քանակութեանը կողմանէ: Ազգային մոմարանն իր մրցման մէջ վերջապէս՝ պիտի կարենայ մինչև իսկ օր մը աղքատիկ եկեղեցիաց ու ամուսնացելոց մոմերն ձրի տալ, բաւական և պէտք եղածէն աւելի շահ մը ձգելէն զատ, շարունակ մի զոն օւ գործոն Զարդարանի մը և իւր աջակից Հոգաբարձութեան մը սաշալուրջ հսկողութեան և Երէցեանի մը պէս ճարտար ու ճարպիկ արուեստավարութեան մը նէրքեւ:

Բարեկամս, ազգային մոմարանը Եւրոպացի արուեստաւորաց հետ մրցիլէն զատ՝ միշտ աղէկ մոմ՝ պիտի հանէ և աժանկիկ պիտի ծախէ, օտարազգի գործարաններէն աւելի. զի նա թէ գործարանին, թէ փոխարկելի նիւթոց, թէ գործաւորաց կողմանէ աւելի դիւրութիւններ ունի քան զասոնք դիւրութիւններ, որք յաջողութեան ճամբաներն են:

Եւ ձեր պնդածին հակառակ՝ Ազգային մոմարանն իր մրցումն ըրած և յաղթած է, զի յորմէ հետէ Հիւանդանոցի մոմերն իր ընտիր մոմերն ի

լոյս հանեց, Եւրոպացի և Տաճիկ մոմարանք քաշ զլուսն 3—4 դժ իջուցին, ասով ալ Ազգային Հիւանդանոցը աշխարհի մեծ ծառայութիւն մը բարիք մ'ըրաւ. զի Տաճկաստանի մէջ ամբողջ մոմերուն վինը իջեցուց, Հասկցաք, բարեկամս, հիմա թէ՛ Տաճկաստանցի արհեստաւորը Եւրոպացի արհեստաւորին հետ մրցելէն զատ՝ զայն իրեն իսկ հետեւելի կրնէ եղբւր. Այսպէս լինելէն յետոյ և իբրեւ Հայ մը, Հայ հաստատութիւն մը այսչափ համրակ սեւագիտութեամբ դատենէդ վերջը՝ ձեզ կը թողում կշռել և վճռել թէ Ազգային մեծ շահ մը աղբերացող այսպիսի գործատունէ մը եղած ապրանքներն հրապարակաւ հաստարկաց ծառայութեան անպէտ բան մը հրատարակելը՝ (որ գործատան մը վարկը կոտրել ըսել է) և այսպիսի վարկ կոտրելներ «քաղաքակրթութեան», մէջ չկայ անշուշտ) ինչ ծանր կշիռ ու հետեւութիւն ունի, գործատան տէրն եղիք ու մտածեցէք:

Ա. ԼՈՒՍԻՆԵԱՆ.

Օրաշէր.

ՄԱՏՈՒՌ.

Հետեւեալը ուրախութեամբ ընթերցանք Փոփոխ լրագրոյ մէջ:

Երամեան վսեմախալ Աբրահամ պէյ ուղեկալ յաւերժական յիշատակ մը թողուլ Արմաշի վանուց մէջ ալ, բարեհաճեալ է խոստանալ նորակառոյց եկեղեցւոյն մէջ մատուռ մը շինել տալ, որոյ համար առ նուազն 500 լիւրա ծախք կլլայ:

Նորին Վսեմութիւնն այսպէս յիշեալ վանքին երեսելի բարերարաց կարգը կանցնի, և քաջայայտ եմք, թէ իմանալով այս վանքին միաբանական Ուխտին արժանիքն և մեղուաջան անդուլ ջանացողութիւնն՝ ուրիշ շատ ձեռնտուութիւններ ալ պիտի ընէ ի քաջաբերութիւն Միաբանութեան:

Փուլթ. 837, Նոյեմ. 10

ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎ. — ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ

ՔԱՂ. ԺՈՂՈՎՈՅ:

Ա. Պօլսոյ մերազնեայց մէջ ծաղած դժտութիւն և յուզմութիւն ընդերկար չը տեւելով՝ ուրախ եմք՝ զի շնորհիւ եռանդուն և ողջամիտ ազգայնոց ոմանց՝ խաղաղութիւնն վերահաստատեցաւ նոյա մէջ, և ազգային Վարչութիւնն կազմուելով՝ Գեր. Նիկողայոս Ս. Արքեպիսկոպոս Պատրիարքական Տեղապահ ընտրվեցաւ, և դործերն սկսանի իւրեանց օրինաւոր ընթացքները շարունակել:

Այս առթիւ Տաճկ. Հայոց Ազգ. Սահմանադրութիւն մի մեծ և փառաւոր յաղթանակ տարաւ ընդդէմ դիմադրող և ապագայում ոմանց անձանց զիշերաջան ճրգանց, և սպառնալից փոթորիկներն և վտանգներն ջնջուեցան և անհետացան:

Աստ արժան կհամարիմք Բ. Դաան վերջին հրամանագրէն յետոյ գումարեալ Ներսիս. Բնդ. Ժողովոյ վերայ հետեւեալ տեղեկութիւնք բաղել Փոփոխ, յորում է նա և նորրինախ Վաղաքական Ժողովոյ համար եղած քուէարկութիւնը, որում կը կցեմք հետեւեալ Բնդ. Ժողովոյ մէջ քուէրկուած Վաղ. Ժողովոյ լրացուցիչ անդամոց ցուցակն ևս:

Երէկ (Նոյ. 16) ժամը 7 1/2-ին բացուեցաւ Երեսփոխանական Ընդհանուր Ժողովոյ ատենանք, ատենապետութեամբ Աղաբէգեան Սարգիս էֆէնտիի, ինքերկայութեան 60 էն աւելի Երեսփոխանաց՝ որ հետզհետէ 80-ի չափ եղաւ, և ի ներկայութեան հազարաւոր ունկնդրաց:

Նախ քան զամենայն՝ Արժանական Ժողովոյ ատենապետ Սրբազանը ծանոյց Բ. Դրնէն եկած եպարքոսական հրամանագրոյն իմաստը, և խնդրեց որ ըստ այնմ վարուի Ժողովը և պատրիարքարանը ներկայ տարտամ վիճակէն ելնէ:

Յետոյ ատենապետ էֆէնտին յայտնեց թէ մի միայն բարձրագոյն հրամանին դործադրութիւնը պիտի ըլլայ ժողովոյն գործը, և թէ ուրիշ որ և է խնդրոյ վրայ վիճաբանութիւն, հարցում կամ քննադատութիւն երբէք ներելի չէ:

Ասկէց յետոյ կարգացուեցաւ հրամանագիրը, որ ինչպէս հանրածանօթ եղած է՝ Խրիմեան Սրբազանի հրաժարականին ընդունուած, և Բաղաբական ժողովոյն ալ հրաժարած ըլլալը ծանուցանելով՝ կը պատուիրէ որ Ընդհանուր ժողովը՝ Բաղաբական ժողով մ' ընտրէ ըստ Սահմանադրութեան, որպէս զի միանալով Կրօնական ժողովոյ հետ՝ Տեղապահ մ' ընտրէ, մինչև ցընտրութիւն պատրիարքական:

Հրամանագրոյն ընթերցմանէն յետոյ, մէկ երկու երեսփոխանք՝ ատենապետ էֆէնտինին յայտարարութեան հակառակ՝ դարձեալ ուղեցին ուրիշ խնդիրներ խառնել և բաւական պնդեցին, բայց ատենապետն ընդմիջեց և վերջապէս թոյլ չտուաւ:

Հետևաբար որոշուեցաւ քուէարկութիւն ընել Բաղաբական ժողովոյ մը ընտրութեան համար, և կէս ժամ հանգիստ տրուեցաւ, որպէս զի քուէները պատրաստուին:

Ատենը երկրորդ անգամ բացուելուն, ատենապետ էֆէնտին յիշեցուց՝ Բաղաբական ժողովը ընտրութեան վերաբերեալ սահմանադրական յօդուածներն, և մասնաւորապէս հրաժարեալ ժողովականաց միայն երկու տարուան համար վերընտրելի չըլլալը: Ոմանք սկսան դէմ կենել և պնդել որ վերընտրելի ըլլան, անոնց 6—7 ամիս պակաս պաշտօն վարած ըլլալը առարկելով, և անցեալ օրինակներ յիշատակելով, իսկ միւս կողմանէ ալք՝ ընդ որս և մէք՝ առաջարկեցինք համաձայնիլ սահմանադրութեան, և ուրիշ մ' ալ հրաժարեալ ժողովականաց վերընտրելի չըլլալուն պէտքն անհրաժեշտ համարեցաւ առ ի խաղաղութիւն ազգին: Այս միջոցին հրաժարեալ ժողովականք ալ մի առ մի յայտարարեցին թէ անկարելի է որ իրենք ընդունին այնուհետև անդամակցիլ Բաղաբական ժողովոյ, և հուսկ ուրեմն ժողովն համաձայնեցաւ հրաժարեալներէն և ոչ զոք ընտրել:

Տասը վայրկեանի չափ հանգիստ տրուելէն յետոյ, քուէհամարն եղաւ, և որովհետև 76 երեսփոխանք քուէարկութեան մասնակցած էին, բացարձակ առաւելութեամբ միայն չորս հօգի ընտրուեցան, որք են՝ (քուէից կարգաւ)

Քուէ

Ստեփան էֆ. Արզումանեան	59
Առաքել պէ Տատեան	43
Սիմոն պէ Մագսուտեան	42
Ստեփան փաշա Արսլանեան	41

Իսկ մնացեալ տասը անդամոց ընտրութեան համար երկրորդ անգամ քուէարկութիւն պիտի ըլլայ առաջիկայ Ուրբաթ օրը:

Աւելորդ չեմք համարիր նշանակել՝ երէկուան ժողովոյն մէջ և դուրսը տեղի ունեցած երկու դէպքերն, — ժողովոյն մէջ Մասիսի խմբագիրը ատենապետ էֆէնտինէն ծանրապէս յանդիմանեցաւ, Պէկեան էֆէնտինի մէկ խօսքին փոխանակ պատասխանելով՝ « դու հրաժարեալ ես », ըսելուն պատճառաւ, որոյ դէմ բողոքեցին երեսփոխանաց շատերը, — ժողովոյն դուրսը ունկնդրուց բազմութեան մէջ երկու հօգի կուռի բռնուեցան՝ մէկը ներսը սիկառ խմած ըլլալուն համար, բայց կըռուարարք շուտով բաժնուեցան իրարմէ՝ խաղաղասէր անձանց շնորհիւ:

Ի վերջոյ, անհրաժեշտ պարտ կ'մնայ մեզ՝ իբրեւ խմբագիր և երեսփոխան շնորհակալութիւն մատուցանել Աղաբէգեան Սարգիս էֆէնտինի՝ ատենապետութեան պաշտօնը՝ անաչառ, խաղաղարար և ազգասէր ոգով վարելուն համար:

Քուէից թ. 839, Նոյեմ. 17:

Հետևեալը ևս Նոյ. 23ի Ընդհ. ժողովոյ արդիւնքն է:

Ինչպէս կանխաւ ծանուցուած էր՝ երեսփոխանական Ընդհանուր ժողովն երէկ ատեան բանալով ի ներկայութեան մեծադոյն մասին՝ Բաղաբական ժողովոյ մնացեալ տասը անդամոց համար քուէարկութիւն ու քուէհամար եղաւ, և առաւելագոյն քուէ ստացան հետեւեալ մեծապատիւ էֆէնտիներն:

Յարութիւն էֆէնտի Գափամաճեան	61
Մանուկ „ Մանուկեան	59
Յակորպէյ Խանտանեան	56
Սարգիս էֆէնտի Արապեան	43
Սիմոն „ Նորատունկեան	42
Պօղոս „ Ժամակոչեան	41
Սիմոն „ Միքայէլեան	40
Ասապա „ Իկիտպաշեան	38
Ստեփան „ Խնդիրեան	35
Միքայէլ „ Մամիկոնեան	34

Ատենապետ էֆէնտին այս արդիւնքը ծանուցանելով Արօնական Ժողովոյ ատենապետ Հօր, ի ղեկաց Ընդհանուր Ժողովոյ յանձնարարութիւն ըրաւ՝ որ անյապաղ հրաւիրէ նորընտիր Ժողովականները, և Քաղաքական ու Արօնական Ժողովները միանալով՝ Տեղապահ մ'ընտրեն ու տեղեկագիրը Բ. Գուռը ղրկեն:

Ասկէջ յետոյ, ատենապետ էֆէնտին կարգաց Արտանեան վսեմափայլ Ստեփան փառքյի մէկ հրաժարագիրը, որով՝ Նորին վսեմութիւնը հրաժեշտ կուտայ ինչպէս ատենապետութեան ու Երևոյի տնօրէնութեան՝ նոյնպէս Քաղաքական Ժողովոյ՝ անդամակցութեան պաշտօնէ, և վերջապէս ազգային հրապարակական կեանքէ՝ իւր անձնական տկարութիւնն ու զինուորական ծանրազբաղ պաշտօնավարութիւնը պատճառելով:

Ատենապետը գոցուեցաւ ժամը 10-ին, և Ժողովականք ու ունկնդիրք մեկնեցան:

Փետր. Թ. 840, Նոյեմ. 24:

Այսուհետեւ ի 27-ն Նոյեմբերի՝ Ազգ. Վարչութիւն հաւաքուելով՝ հետեւեալ արդիւնքը ունեցաւ:

Նորընտիր Քաղաքական Ժողովոյ անդամ մեծապատիւ էֆէնտիներն երէկ Պատրիարքարան Ժողովեցան՝ Արօնական Ժողովոյ ատենապետ Ս. Հօր հրաւիրանօք, և նախ քան զամենայն իրենց ղեւանը կազմեցին հետեւեալ կերպիւ:

Սիմոն պէյ Մագսուտեան՝ Ա. Ատենապետ
Առաքել պէյ Յ. Տատեան՝ Բ. Ատենապետ
Միքայէլ էֆ. Մամիկոնեան՝ Ա. Ատենապետ
Սիմոն էֆ. Միքայէլեան՝ Բ. Ատենապետ

Ժողովոյն անդամներէն Խանտանեան Յակորպէյ հրաժարագիր ղրկեւ է՝ իւր զինուորական պաշտօնավարութեան ծանրութեան պատճառաւ: Իսկ Մանուկեան Մանուկ և Գափամաճեան Յարութիւն էֆէնտիները միայն այս անգամ ներկայ չեն գտնուել, և կ'յուսամք թէ ուրիշ անգամներ իրենց պաշտօնին վրայ կ'գտնուին ազգասիրաբար:

* *

Յետոյ քաղաքական ու կրօնական Ժողովներն միանալով՝ զաղանի քուէարկութեամբ Տեղապահ ընտրեւ են՝ Գեոր. Տ. Նիկողայոս Ս. Արքեպիսկոպոսը, Եւ որովհետեւ, Նորին զերապատուութիւնը իբրեւ անգամ կրօնական Ժողովոյ ներկայ կը գտնուէր՝ բոլոր Ժողովորդականք անմիջապէս շնորհաւորելու, և խնդրեւ են որ սկսի վարել Տեղապահական պաշտօնը:

Այս ընտրութենէն անմիջապէս ետքը, ընտրական տեղեկագիրը ղրկուելու ու ստորագրուելու է՝ Գափու — Քեահեասի էֆէնտիին պատուիրուելով՝ որ այսօր Արտաքին Գործոց վսեմափայլ Պաշտօնէին ներկայացունէ առ ի վաւերացումն:

Նորընտիր տեղապահ Սրբազանք՝ ծանօթ է մեր ազգայնոց շատերուն: Հատ տարիներ Ահնայ Առաջնորդութեան և Նիկոմիդիոյ ընդարձակ վիճակին պատրիարքական փոխանորդութեան պաշտօնները վարելէն յետոյ՝ մայրաքաղաքս եկած, երեսփոխանական Ժողովոյ կողմանէ Արօնական Ժողովոյ անդամ ընտրուած, եկեղեցական երեսփոխան եղած, և Միջագիւղի քորագլուխեան պաշտօնին անցած է:

Խոնարհաբար կշնորհաւորեմք զՆորին գերապատուութիւնը, և կ'յուսամք թէ միշտ առաջի աչաց առնելով ազգին վիճակն ու պէտքը՝ ըստ այնմ կ'վարէ իւր փափուկ պաշտօնը, և առաւել ևս յինքն կ'գրաւէ հասարակաց սէրն ու համակրութիւնը:

Յարգանք կշնորհաւորեմք նաև Նորընտիր Քաղաքական պատկառելի Ժողովը, և աներկմիտ եմք թէ կրնայ օգտակար ըլլալ Ազգին՝ եթէ միշտ ներդաշնակութեամբ և անդուռ ու անձանձիր յարատեւութեամբ ընթանայ: Կաղաչեմք որ իւր բոլոր ուշն ու փոքր շնորհքներն հանրական խնդրոյ ընծայէ, և մասնաւորապէս դատարարական:

որոյ անունը կայ՝ ինք չկայ դժբաղդաբար բոլոր Ազգիս մէջ:

Իսկ մեջ՝ ժողովըրդիանս՝ անհրաժեշտ պարտ կմնայ յարեանս առ ազգային վարչութիւնն, և նիւթական ու քարոյական աջակցութիւն նորա ամեն ազգագրուտ գործոց ու ձեռնարկութեանց յաջողութեան և արդիւնաւորութեան համար:

Փունջ, Թ. 844, Նոյեմ. 28.

Հետեւեալը ևս կարեւոր կհայտարարմք հաղորդել ընթերցասէր և հետաքրքիր ազգայնոց՝ որ Փարիզոյ մէջ եղած Մուրատեան վարժարանի շէնքին նկատմամբ և այլ բաւական տեղեկութիւնք կմատակարարէ:

ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՎԱՐՇԱՒԱՆ

Բէրա Կ. Պոլսոյ, 10 Նոյմ. 1875.

. . . Խմբագիր.

Պատուական Օրադրոյդ 1086 թուոյն մէջ՝ Լեւրնդ — Թայմըն թարգմանեալ հատուած մի կարդացի Մուրատեան վարժարանի վերայ:

Պատեհ առթի թողլով վերոյիշեալ դրութեան պատմական առաջին մասունքն, կանցնիմ այն կէտերու քննութեան՝ որք Գաղղիոյ վերջին պատերազմին ժամանակ և անկէ յետոյ մինչև ցայժմ Փարիզի Հայոց վարժարանին կը վերաբերին:

Պ. Նամակագիրն կըսէ թէ Մուրատեանի Տնօրէնութիւնն անոր հաստատութեան օրէն հետէ մէկ մասն միշտ վարձու տուած է, մէկ մասն ըսելով անշուշտ յօգուածագիրն կուզէ հասկնալ զպրոցին փողոցի վերայ եղած կտորին առաջին յարկն (երկրորդ յարկը տղոց յատկացեալ է). որովհետեւ տան դրան ձախ կողմն է անմիջապէս Մատուան, և աջ կողմն՝ որ կէս յարկ մի կը ներկայացնէ՝ ըստ Փարիզու սովորութեան, զոնապան ընտանեօքն հանդերձ կը բնակի. քիչ մ' անդին — նոյնպէս փողոցին վերայ վարի յարկը — կան երկու ըստ բաւականին զարգարեալ փոքրիկ սենեակք՝ որք խօսարան (parloir) և պէտք առնուն կը կրնն. ասոնց վերայ է պատիկ դստիկոն

(appartement) մը՝ որ երեք հօգիէ — այս ինքն մայր մ' ու երկու տարիքն առած աղջիկէ բաղկացեալ ընտանեաց մը բնակարանն է խոհակերովն միատեղ. — այս երկու կանայք աշակերտաց առողջութեան ու հիւանդութեանց ժամանակ գովելի անձնութիւնութեամբ մը յընտանեկան սիրոյ զուրկ մնացող պանդխտացեղոց մայրական խնամքներն մատակարարելով կզբաղին, թէպէտ և ի մեծ մոռացութիւն հայրենեաց գիրկն վերադարձողաց:

Վերոյիշեալ դստիկոնին քով կան ևս փոքր ու մեծ հինգ խուց՝ որոց մին — այս է առաջինն — հին կօշկաց շտեմարան է, ուրիշ մը — այս է ամենէն վերջինն ու մեծն — տղոց ճերմակեղինաց պահպանութեան յատկացեալ սրահ մի է. իսկ մէջ տեղն այլ պարսպ մնացող երեք սենեակներն երբեմն երկրորդական Գաղղիացի վարպետին, Տաճկի Հօճային, և հիւանդապահ երկու քերց բնակարանին մօտ գտնուելովն՝ անհանգիստ վիճակի մէջ գտանող աշակերտաց յատկացեալ են՝ ատոնց մէջ կրակարան ըլլալուն պատճառաւ: — Ուրեմն ինձ կը մնայ համառօտ տեսութենէս վերջըն՝ միայն հարցանել յօգուածագիրն թէ՛ անպին ուրիշ ի՞նչ տեղ մնաց վարձու տալու: — Խօսքս վարժարանին բաց ժամանակին վերայ է, ինչպէս ևս ինքն կ'ըսէ:—

Այս առաջին սուտ՝ զորս համրկու հօգն ընթերցողին ուշադրութեան ու համբերութեան կը յանձնեմ:

Նամակագիրն կը շարունակէ թէ՛ դպրոցիս Տնօրինութեան հին սովորութեանց հակառակ՝ վարժարանն հիմայ վարձու տրուած չէ, և ըստ իւր կարծեաց՝ ասոր հակառակը պնդողներն ալ ասոր զրոյց են: Հիմայ նայինք թէ երկուքներնէս ո՞վ է կուսակցութեան մը կոյր գործի. — զի առածը կըսէ՝ « ուզածը զրուցողը չ'ուզածը կը լսէ »:

Կը շատանամ — նաև ընթերցողն ընդ իս — սոսկ յառաջ բերելու իւր անդիմադրելի փաստ յայտն առուր Փարիզի Մուրատեան վարժարանի մէկ մասին — այս է Գաղղիացի և Տաճկի վարպետաց ու անհանգիստ տղոց յատկացեալ սենեակներուն վարձու տրուած ըլլալուն թէ Բերա Կ. հարուստ աղջիկ մ' ևս կը բնակի հոն և թէ զա-

նազան երկը խուցերուն մէջ քիւններ դրած՝ իւր խնկութեան ժամերն դաշնակ դարնելով կանցնէ:

Այս եղաւ երկուք:

Մեր ճշմարտախօս պարոնն կը յաւելլու թէ 1870 էն՝ դպրոցն Օսմանեան ղեկավարաւորուն եղած է. իրաւ է որ Հասարակապետութեան (commune*) ժամանակ այսպէս էր. սակայն զարմանալի բան թէ ի՞նչպէս մեր լեղաւազարը չգիտնայ թէ Փրէզիպուրկ փողոցին պալատան արեւէն յետոյ Փարիզու ամենագեղեցիկ փողոցներէն միոյն մէջ — կարծեմ՝ Լաֆֆիթ փողոցն — հաստատուեցաւ Օսմանեան ղեկավարաւորուն:

Սուտերն եղան երկը . . .

Գաւթ հիմայ շէնքը ծախուելու կէտին. ճշմարտախօս քաղաքացիներն կը լսեն թէ այս «դրոցն խիստ նշանաւոր սուտ մ'է» . . .

Իմ աղէկ ղիտցածս ու ձեռնհաս ծախքէ մը զբոսնելէ ետեւ լսածս այն է՝ որ Փարիզու վարժարանն անգործութեան դատապարտեալ լինելն պատճառաբանելով՝ դայն պիտի ծախեն և ի Վ. Պոլիս վարժարան մի պիտի հաստատեն Անկոնիոյ Ս. Ղազարու կղզոյն բնակիչ վարդապետներն՝ հալիւս: Միւրթարեան անուամբ: Աւելի աւելէ հասկցնելու համար՝ հարկ կը դատեմ աւելցնելու թէ Գաղղիոյ կառավարական օրինաց մէջ դպրոցի մը վերացեալ անուան որ և է ստացուածք չկարենալով պատկանիլ, Միւրթարեան միաբանութեան հաւաքական անուան առնուած է վարժարանի շէնքն, և տարուէ տարի չգիտեմ որչափ վարձք կուտայ Տնօրէնութիւնն Միւրթարեան վանուց, թէպէտ և առ երեսն ամենայն այս պայմաններն՝ իբր թէ մերայնոց պարսաւելի անհոգութեամբն ամենայն ինչ ի նոսա ի մի ձուլեալ չըլլար:

Սուտը՝ չորս եղաւ . . .

Վարդը եկաւ դպրոցին շէնքը չծախելու պատճառաբանութեանց և գրութեան ամենախորհրդաւոր մասին. — առ այժմ՝ յօդուածագիրն լինէր որ հետեւեալ կերպով կը խօսի:

Commune բառը առաւել կնշմարէ Հայաստան կամ Բնիկանոց քան թէ Հասարակապետութիւն, որ Գաղղիացէնն է République.

Եւստով. Խմբ. Արարատայ

« Նախ Գաղղիոյ կառավարութեան (որով իշխանութեամբ՝ բայց միայն «Հայ ազգին արդար բողոքանաց անալով») յետոյ Բարիզ բնակող և այս մասին շահ հետեւեալ գրութիւնը ասոր (շէնքին ծախուելուն) պիտի ընդգիմանային. որոնց պատճառները հաստատար չենք դատեր յայտնել »:

Միւրթարեան հասարակաց գաղափարին ատեանէն աւելի ուրիշ ի՞նչ յարմար տեղ կայ՝ մէյ մը զբոսնելու օկսելէն վերջն՝ ժողովուրդը լուսաւորելու համար հարկ եղող խորհրդաւոր — թերեւ ամենակարեւոր — կտոր մը չքողարկելու անոր առջաց: Առանց անքաղաքավարութիւնն մինչեւ այն մի քանի շահ հետեւեալ անձանց անուններն իսկ գիտնալու չափ մղելու՝ միայն կուզենք հասկնալ — և այս ալ իրաւամբ, զի Աղղին ամենափափուկ և կենսական խնդիր մ'է սա — թէ ի՞նչ է առանց ունեցած շահերն զորս չկրնար նամակագիրն յայտնել: Ճշմարտասիրութիւնն — որոյ սա բարեկամ կը կանգնի — իրեն պատուոյն պարտք կը դրնէ որ պարզամտաց վերաշինութեան համար ձեռնարկած աշխատութիւնն ամենայն առաքինութեամբ յառաջ տանի — պարագաներովն հանգերծ, — որպէս զի՝ ի մեծ խայտառակութիւն ձրի անուանարկաց՝ անպաշտպան անմեղք արդարութեան լուսով ճաճանչեալ երկին ամենեցունց՝ և այն իսկ եղիցի վարձք նորին: Սակայն իւր առաջին փորձին մէջ ամենէն վիճելի խնդրի մը վերայէն լուկեայն անցնելն՝ արդէն իսկ շատ կը ցուցնէ որչափ գրութեան ճիշդութեամբ որով լինեն, որոյ սկզբունքն է ամենայն ինչ միայն մեջ գործել, բոլորովին հակառակ արեւելեան կամ լաւ ևս Հայկական այն վիճակին՝ որ ամենայն իրի՝ հրատարակութեան և հետեւաբար քննադատական լուսով ճշմարտութիւն լինելն միայն կրնա գոհիլ:

Խնդրելով ի Հրամանոցդ . . . Խմբագիր, որ ներկայիս ձեր թերթին ամենամօտ թուոյն մէջ անկիւն մը շնորհել բարեհաճիք:

Մնամք ցանկացող բարբորութեան

Հայ ազգին

ԵՐԿԱԹ:

Օրադիր, Թ. 1292, Տոյ. 13:

Հետեւեալ հնազիտական զրուծիւն Մասիսի մէջ երեւեցաւ:

Վանայ Հայկական սեպագրութեանց բանալին գտնող ներհուն արեւելագէտ Տօթմոր Մորթման էֆէնտին՝ Հայոց Տիգրանակերտ մայրաքաղաքին վրայ հեռեւեալ կարեւոր և հմտակց յօգուածը գրելով մեզ զըզած է որպէս զի՝ իթէ արժան գատինք՝ լծարգմանելով լրագրոյս մէջ հրատարակենք:

Սիրով ընդունեցինք մեր Հայասէր գիտնական բարեկամին առաջարկութիւնը, և ահա ամբողջապէս լծարգմանելով Հայ բանասիրաց ուշադրութեանը կրննրկայացնենք՝ իբրև ազգային պատմութեան լուսատու զրուագ մը:

ՀԱՅՈՑ ՀԻՆ ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏ ՄԱՅՐԱՔԱՂԱՔԻՆ
ԳՐԻՑ ՎՐԱՑ:

Քրիստոսի գալուստէն մէկ դար առաջէն սկսեալ Յոյն և Հռովմայեցի պատմիչք քանիցս կը յիշեն Հայաստանի հին Տիգրանակերտ մայրաքաղաքը, զոր Տիգրան Բ լծագաւորը շինեց Սելեկիացւոց երկիրներուն տիրելէն ետեւ, և իր անունը տուաւ անոր: Քիչ ժամանակ ետքը՝ յիշեալ քաղաքն Հռովմայեցւոց Լուկուղղոս զօրապետէն յարձակմամբ առնուեցաւ, և պարզ գիւղ մը դարձաւ: Սակայն յետոյ, Ներոնի կայսրութեան օրով, երբ որ Հռովմայեցւոց Վորուղոն զօրապետը Հայաստան արշաւեց, Տիգրանակերտ վերստին ամուր քաղաք մ՝ եղած էր, որ իր դռները բացաւ յաղթականին առջև, բայց միջնաբերդը դիմանալով՝ յարձակմամբ առնուեցաւ: Տարի մ՝ ետքը ալ՝ Պարթևաց Մծնէզ զօրապետն յիշեալ քաղաքին վրայ յարձակելով՝ Հռովմայեցւոց զօրքը քանի մ՝ ամիս պաշարեց հոն: Այնուհետեւ այս քաղաքին անունն անհետացաւ պատմութեան մէջ:

Այս մայրաքաղաքին զրից վրայ Յոյն և Հռովմայեցի պատմագրաց տուած տեղեկութիւնները խիստ տարտամ և մինչև իսկ հակասական ըլլալով, ճիշտ եղբակացութիւն մ՝ անոնցմէ հանել անհնար է: Գաղղիացի հռչակաւոր աշխարհագետը՝ Պ. Տ'Անվիլ՝ առերևոյթ նմանութենէ մը

խաբուելով, Վանայ և Տիարպէքիւրի մէջ տեղը գտնուող Սէօրդ (Սուերդ) քաղաքը համարեց զայն: Քիչնէյր Անգղիացի Ճանապարհորդն ալ նոյն կարծիքն ընդունեց, բայց շուտով կը ցրի երբ որ խորհուր թէ Լատիներէն թիւրքմանէրէն բառին ծայրի «երէ» վանկը Գաղղիերէն «երէն» բառին պէս չ'ընչուիր, այլ «երէ» կը հնչուի. ուրովհետեւ Յունարէն թիւրքմանէրէն բառէն և հայկական բնիկ Տիգրանակերտ անունէն առնուած է: Ասկէց զատ արդի Սէօրդ քաղաքին մէջ բնաւ հին շէնքերու հետք չկայ, որպէս զի հին Տիգրանակերտն ըլլալուն իբրև նշան կարենայ ցոյց տրուիլ. և վերջապէս Տիգրանակերտի առջև եղած պատերազմաց և պաշարմանց վրայ Յոյն և Հռովմայեցի պատմագրաց գրածները Սէօրդի ներկայ դրից հետ բնաւ չեն համաձայնիր:

Գալով Հայ պատմագրաց, Մովսէս Խորենացիէն սկսեալ ամենն ալ Տիգրանակերտ քաղաքն արդի Տիարպէքիւր քաղաքը կը համարին, և այս կարծիքը բնաւ կոտկած յարուցած չէ յիշեալ ազգին գիտնոց մէջ: Սակայն Լուկուղղոսի և Վորուղոնի արշաւանաց պատմութիւնները, որչափ և տարտամ ըլլան, բաւական են այս կարծեաց սխալ ըլլալը ցուցնելու. որովհետեւ աներկբայիկ է թէ Հայաստանի այս հին մայրաքաղաքը Տիգրիս գետին արեւելեան կողմն և անկէ քիչ շատ հեռի էր:

Աւերմն վիճարանութիւնը բաց է տակաւին մանաւանդ որ խնդրոյ տակ եղած նիւթն ըստ բաւականին քննուած չէ դեռ:

Մեր վաղեմի բարեկամ Պ. Հ. Քիէբէր, Պէրլինի համալսարանին դասատուն, որ փոքր Ասիոյ ամենէն լաւ աշխարհացոյց քարտէսը շինած է, այս վիճարանութիւնը նորէն սկսաւ Պէրլինի գիտութեանց ճնմարանի պարբերականին մէջ յօդուած մը հրատարակեց՝ «Հայոց Տիգրանակերտ մայրաքաղաքին դրից վրայ» մակազրուով, ուր ամեն աշխարհագրաց և Յոյն և Հռովմայեցի պատմագրաց բոլոր գրածները յիշելով քննեց, և այս քննութեամբ ձեռք բերուած արդիւնքնիւր խնամով բաղդատելէ ետեւ, այս եղբակացութեան հասաւ թէ Ժ. Կ. Թայլոր Անգղիացի Ճանապարհորդը, որ հիմա Էրզրումի և Տիարպէքիւրի Անգ-

ղիական հիւպատոս է, առանց զգիտնալու գտած է Տիգրանակերտի տեղն ու աւերակները Արդըն-տու (ի հնումն Նիկեիոփորոս) գետակին ձախ եղբոր Յիշեալ գետակը Հիւսէյին—Քէօլի արևելեան կողմէն քիչ հեռու Տիգրիս գետը կը վազէ։ Աւերակներն ալ այսօր Արծըն կը կոչուին, և Սէօրդ և Միաֆարքին քաղաքներուն մէջ տեղը կ'ընան զրեթէ հաւասար հեռաւորութեամբ։

Արծըն քաղաքին պարիսպներուն և միջնաբերդին յատակապիծը, զոր Պ. Թայլըր հանած և Պ. Քիէքէր ալ օրինական է, զոհացուցիչ կերպիւ կարդարացնէ Պ. Քիէքէրի կարծիքը, և մէք բան մը չուէնք անոր վրայ աւելցնելու՝ բայց միայն քանի մը զետողութիւններ, որք ոչ թէ կը տկարացնեն զայն, այլ մանաւանդ կը զօրացնեն։

Ապալիանոս Հռոմայեցի պատմադիրը՝ Միհրդատայ պատերազմներուն վրայ գրած պատմութեան 84, 85 և 86 պուլսներուն մէջ Տիգրանակերտ քաղաքին Լուկուղոսէն պաշարուելուն պատմութիւնը կ'ընէ։ Այն պատմութիւնը տեղագրական պարագաներ կը պարունակէ, զորս ի զօր կը փնտռենք Պլուտարքոսի մէջ։ Կերևի որ այն հատուածները վերապա են Պ. Քիէքէրի ուշադրութեան, և անօգուտ չըլլար զանոնք բաղդատել Պ. Թայլըրի տուած մանրամասն տեղեկագրին հետ, որ հոս բովորեմիս չունինք։

Թագաւոր մը շողքորթելու փափաքով՝ քաղաքաց տրուած անուններուն բազմը միշտ կեդակարծ և անստոյգ է։ Իսկ ստուգիւ նոր հիմնուած քաղաքներու անուններն այնպէս չեն, ինչպէս Աղէքսանդրիա, Կ. Պօլիս, Անտիօք, և այլն. այսպիսի քաղաքաց անունները կը մնան։ Բայց երբ որ պարզ սնափառութեամբ հին քաղաքի մը նոր անուն մը կը տրուի, կերևի որ այս սնափառութիւնը կարճ կը տևէ։ Ի՞նչ եղան այն անթիւ Յուստինիանուպօլիսները, Մարկիանուպօլիսները, և այլն, որք հին և հռչակեալ քաղաքաց տրուեցան, Կերևի թէ նոյնը պատահած է նաև Տիգրանակերտի. հին Արծըն անունը Տիգրան Բ. էն ետքն ալ կ'ընդանի մնալով՝ մինչև այսօր պահուած է։ Այս անունը խիստ հին ժամանակէ ի վեր կար. Քրիստոսէ 600 տարի առաջ Իրզնի

կամ մանաւանդ Արզնի քաղաքը Նաթինուտա անուն հայ թագաւորի մը մայրաքաղաքն էր, որ այն ժամանակները Բակրիտուր Բ. անուամբ ուրիշ հայ թագաւորէ մ'անուելով այրեցաւ, ինչպէս որ կ'իմանանք Մալաթիոյ մէջ Բրուսացի Վօն Միւհրաբի հարկարապետին գտած յիշատակարանէն։ Փրկչական 300 թուէն մինչև 624 Բիւզանդեան կայսրութեան և Պարսից մէջ եղած պատերազմներուն ժամանակ՝ Արծանէն գաւառն իր Արծըն մայրաքաղաքին հետ պատերազմի ասպարէզ եղած էր շարունակ։

Լոնտրայի Աթէնէօմ լրագրին 1863 փետր. 14 թուով մէկ յօդուածին մէջ Բալլինսըն գնդապետը Պ. Թայլըր հիւպատոսին ուղեորութեանց վրայ քաղուած մը տալով, Արծըն քաղաքին լրած այցելութիւնն ալ կը յիշէ. բայց ոչ Բալլինսըն գնդապետը, ոչ ալ Պ. Թայլըր մտքերնուն չեն անցուներ այն ժամանակ թէ հին Տիգրանակերտն էր այն. ընդհակառակն Պ. Բալլինսըն կարծեց այն ժամանակ թէ Տիգրիս գետին հարաւակողմը, այս ինքն Միջագետաց մէջ գտնուած Քէֆըր—Վէօզի աւերակներուն տեղն էր Տիգրանակերտ քաղաքը. բայց այս կարծիքը վերջ յիշուած պատճառներով անընդունելի է։

Սակայն յիշեալ յօդուածն ուրիշ քանի մ'աշխարհագրական խնդիրներ ալ կը խառնէ, որոց վրայ նոյնպէս խօսած է Պ. Քիէքէր իր յիշատակագրին մէջ, և այս պատճառաւ մէք ալ կը պարտաւորինք յիշել։

Ամիդ (Տիարպէքի) քաղաքը, զոր Հայ մատենագիրք հին Տիգրանակերտ քաղաքը կը համարին, հնուց ի վեր Ամիդ կը կ'ըլլի։ Այս անունն արդէն Նինուէի յիշատակարանաց մէջ ալ կար, ինչպէս նաև Մալաթիոյ յիշատակարանին մէջ՝ Մեդայէ գրուած, Տիարպէքի անունն Արարնիւրը տուած են Արաք ցեղի մ'անունէն՝ որ շօքակաները կը բնակէր։ Այսու ամենայնիւ Ամիդ անունն ալ ցարդ պահուած է, ինչպէս նա և Գաւա—Ամիդ անունը զոր Օսմանցիք տուած են պարիսպներուն սեւութեանը պատճառաւ։

Պ. Քիէքէրի յիշատակագրին կցուած աշխարհացոյց քարտէսը՝ խնդրոյն նիւթ եղած բոլոր երկրին իր մէջ կը բովանդակէ ինչպէս նաև Վա-

նայ և Աէօջիւկի ծովակները, զորս քանի մը հին աշխարհագրէտք իրարու հետ շփոթած են: Պ. Քիէքէրի աշխարհացոյցը Վանայ ծովակին հինգ այլ և այլ անուն կուտայ. Բալլինսըն գնդապետին յիշատակադիրն ալ վեցերորդ անուն մը կուտայ, Նինուէի սեպածե արձանագրութիւններէն քաղելով այն է Մաիրի լիճ: Ճշմարիտ է որ այն ժամանակ Պ. Բալլինսըն Նալլէ կարդացած էր փոխանակ Մաիրիի, և այս սխալն ալ մեղադրելի չէ. վասն զի Ասորեստանեայց գրերուն մէջ *sa* և *sa* վանկերը իրարու շատ կը նմանին: Վանայ Սեպածե գրերն ալ այնպէս են. Նալլէ Միջագետաց անունն է, որոյ մասն եղած չէ երբէք Վանայ քաղաքն և լիճը: Նոյն անունն է որ Ս. Գրոց բնագրին մէջ ալ կը տեսնուի: Նահապետն, այն է «Երկու գետոց մէջ», Վանայ երկիրն և լիճն, ընդհակառակն, այն ժամանակ Մաիրի կը կոչուէր, ինչպէս որ Վանայ ամենահին արձանագիրներէն զետեմը, զորս օրինակած և երկիցս հրատարակած են հանդուցեալ Պ. Շուլճ և Պ. Լայար: Այս վերջինը 1849ին և 1850ին Նինուէի և Բաբելոնի վրայ ըրած խուզարկութեանց նկարագրին մէջ ալ, երես 395, Նալլէ կը կարդայ, բայց նոյն երեսին մէջ գծուած բնագիրը Մալլէ է: Արդ, այս անունն ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ Հայ պատմագրոց գործածած Մալլ բնունը, զոր Մեղիոյ կամ Մեղացոց կուտային, վասն զի Ասորեստանեայց իշխանութեան օրով, Մեղաստան և արեւելեան Հայաստան մէկ գաւառ կը կաղմէին՝ Երկու Մեղք կամ Մեղաստանը անունով: Երբ որ Ասորեստանեայց ինքնակալութիւնը քայքայեցաւ, զայն կաղմաղ այլ և այլ երկիրներն ինքնադուխ եղան և բուն Մեղաստան կամ Մարաց աշխարհն առանձին պետութիւն մ' եղաւ: Տիսկէսի միապետութեան ներքեւ իսկ Արեմտեան Մեղաստան, այն է Արեւելեան Հայաստան, որ Վանայ լճին շրջակայ երկիրներէն կը բաղկանար, ուրիշ անկախ պետութիւն մը կաղմեց Բաղրիստուր Ա.ի իշխանութեան ներքեւ Մաիրի անունով, որ յետոյ Պիտիմայի փոխուեցաւ:

Հայաստանի գեղեցիկ աշխարհացոյցը հրատարակելէ ետեւ Պ. Քիէքէրի ձեռք ձգած հին զրուստեանց վրայ եղած քննութիւններն ու վիճաբա-

նութիւնները քանի մը փոփոխութիւններ ու յաւելուածներ յառաջ բերին, որք այն աշխարհացոյցին նոր ստապրութիւնն անշուշտ պիտի կատարեղագործեն, և նոր լրջա մը պիտի սփռեն Վանայ հին յիշատակադրաց վրայ՝ որք այն երկիրներուն կը վերաբերին:

Ասոնցմէ քանի մ' օրինակ յիշենք:

Արկիսթի թագաւորը (Քրիստոսէ 630 տարւոյ չափ առաջ) արշաւանք մ' ըրաւ Իւլիանի, Իւրիանի և Անտարի կոչուած երկիրներուն վրայ, ուր Իււարիւկկա քաղաքին տիրեց. յետոյ Թուրիւքէրա, Գիւրա և ուրիշ (անունն աւրուած) գաւառ մը նուաճեց: Պ. Քիէքէրի յիշատակագրին վրայ յաւելեալ աշխարհացոյցն օգնութեամբ, ինչպէս նաև նոյն յիշատակագրին 197 երեսին մէջ նշանակուած ծանօթութեամբ կըրնանք գրեթէ քայլ առ քայլ յաղթական բանակին ընթացքին հետեւիլ: Վանայ ծովակին արեւմտեան կողմէն ճամբայ ելնելով, և վերին Եփրատայ եղերէն շարունակելով կը տեսնենք նախ Իւլիանի երկիրը, որոյ մայրաքաղաքը, զոր Արկիսթի թագաւորը նուաճեց, Տարանի կը կոչուէր: Կերէի թէ մայրաքաղաքին անունը յետոյ բոլոր գաւառին տրուեցաւ, որ Տակիտոսի տարեգրութեանց մէջ (Իրիք Ժ. Գլ. 24) Թաւրանթիոմ և Հայ պատմագրոց մէջ Թարոն կամ Տարոն կը կոչուի, և վերին Եփրատայ հիւսիսակողմն ու հարաւակողմը կրնայ: Արդի Մուշ քաղաքն այս գաւառին մէջ տեղն է: Կրնայ ըսուիլ նաև թէ գաւառին հին անունը տակաւին պահուած է Ալանիքերդին անուան մէջ, որ Սորաբոնի պատմութեան նայելով (երես 524), այն քաղաքներէն մին էր, ուր Տիգրան և Արտաւազդ թագաւորներն իրենց գանձերը կը պահէին: Ճշմարիտ է որ եթէ Սորաբոնի ըսածը լաւ կը հասկնանք, այս քաղաքն աւելի արեւելեան կողմը կը գնէ, բայց զիտնեք ալ որ անոր Հայաստանի վրայ ըրած նրկարագրութիւնը ճիշտ չէ, ինչպէս Փոքր Ասիոյ վրայ ըրածն ալ: Եւ շատ հաւանական է որ Հայաստան անձամբ տեսած չէ երբէք, որովհետեւ եթէ տեսած ըլլար, Տիգրանակերտ քաղաքը Վարաստանի մօտ չէր գներ:

դրութիւն Կոմիտի, Անգղիացւոց Թագուհու բժշկի, Հանդերձ զանազան յաւելուածներով տպագրողի Կողմից Պետերբուրգ: 1868 թ., 8-ձաւ, էջ 300.

մի օրինակ 80 Կ. Օսմ. 4 Փր.

Հինգ օրի. 3 ռ. 50 Կ. ,, 14 Փր.

Էգուարդ Լաբուէի. Աղբյուր Կրթութիւն. (Լաբուէի զիրքը Պետերբուրգ սպառած է, Տիֆլիս կան մօտ Հարիւր քսան օրինակ), ա) ինքնակրթութիւն, բ) ազգային կրթութիւն, գ) ժողովրդական գրատուններ. Պետերբուրգ: 1867 թ., 8-ձաւ, էջ 108. Հանդերձ յաւելուածներով տպագրողի Կողմից.

մի օրինակ 40 Կ. Օսմ. 2 Փր.

Հինգ օրի. 1 ռ. 50 Կ. ,, 6 Փր.

Կանոնաւոր և վայելչու գրութեան Պատմութիւնը և տեսութիւնը (l'histoire et la théorie de la calligraphie) Հանդերձ զանազան ծանօթութիւններով, յաւելուածներով և գրասեղանների ու անատոմիկական ստուերադրերով: Ս. Պետերբուրգ: 1872 թ., 8 ձաւ, էջ 274.

մի օրինակ 1 ռ. 20 Կ. Օսմ. 7 Փր.

Հինգ օրի. 5 ռ. ,, 30 Փր.

Հայկական Կանոնաւոր և վայելչու գրութեան (գաղափարներ, օրինակներ) սեւ մեկնով տպած (calligraphie arménienne): Լեյպցիգ: 1873 թ., 4-ձաւ, 5¹/₂ թերթ, էջ 24. Հանդերձ զանազան ստուերադրերով և պատկերներով.

մի օրինակը Տիֆլիս և Պետերբուրգ 40 Կ. Օսմ. 2 Փր.

Հինգ օրինակը Պետերբուրգէն ուղարկելով Բուսիայի միւս քաղաքները 2 ռ. Օսմ. 8 Փր.

Հայերէն կանոնաւոր և վայելչու գրութեան վարժութիւններ (Exercice de al calligraphie arménienne) № № 1, 2, 3, 4 և 5, Գոնաւոր Դելանով Կոմիտի, որ զոյն սովորել սկսողները կամ վատ պրոդները տպածի վերայ սեւ թանաքով գրելով, զիւրութեամբ (հշտութեամբ) վարժութիւն կանոնաւոր և վայելչու գրելուն:

Վարժութիւն (exercice) № 1, սկզբնական խաղեր, մեծ 4 ձաւ, Կէս թերթ, Կրտսեր երեւոյ Բաղիւշաթ.

Հարիւր (100) օրինակը 2 ռ. Օսմ. 8 Փր.

Հինգ (500) Հարիւր . . 10 ռ. Օսմ. 40 Փր.
Վարժութիւն (exercice) № 2, պրքերը և բառեր, մեծաձև, 4 ձաւ երեւ թերթ Կոմ. 24 երեւ.

Հարիւրը (100) 12 ռ. Օսմ. 48 Փ.

Հինգ Հարիւր (500) 60 ռ. ,, 240 Փ.

Վարժութիւն (exercice) № 3, զլազդիւրը մեծ և միջին ձև, 4-ձաւ Կէս թերթ, Կրտսեր երեւ.

Հարիւր (100) օրինակը 2 ռ. Օսմ. 8 Փ.

Հինգ Հարիւր (500) օրինակը 10 ռ. ,, 40 Փ.

Վարժութիւն (exercice) № 4, պրքերը և բառեր միջին ձևի մեծութեան տառերով, 4 թերթ Կոմ. 8 երեւ.

Հարիւրը (100) 4 ռ. Օսմ. 16 Փր.

Հինգ Հարիւր (500) 20 ռ. ,, 80 Փր.

Վարժութիւն (exercice) № 5, առանձին պարբերութիւններ և փոքրիկ հատուածներ մանր տառերով տպած և թուանշաններ, Կէս թերթ Կոմ. Կրտսեր երեւ.

Հարիւրը (100) 2 ռ. Օսմ. 8 Փր.

Հինգ Հարիւր (500) 10 ռ. ,, 40 Փր.

Հայերէն Կանոնաւոր և վայելչու գրութեան տառաւորներ (transparent) № № 1, 2, 3 և 4, գունատ կարմրագոյն հաստ մեծ թերթի վերայ, սեւ թանաքով տպած, Կրտսեր երեւ.

25 օրինակը 2 ռ. 50 Կ. Օսմ. 10 Փր.

50 օրինակը 5 ռ. ,, 18 Փր.

Անմիջապէս հեղինակից, Պետերբուրգէն միանգամից քսան բուլբուլ վարժութիւններ գնել կամ մեցողները և դրամը կանխիկ վճարողները ամեն մի քսան բուլբուլ վարժութիւնների տեղ կտանան, իրիւր զիջումն քսան և հինգ բուլբուլ վարժութիւններ, թողլով, մի և նոյն ժամանակ, ճանապարհի ծախսը (Բուսիայի սահմաններում) հեղինակի վերայ:

Որովհետև Մայիսից մինչև Սեպտեմբեր ամիսները հեղինակին երբեմն պատահում է Պետերբուրգէն դուրս լինել, այս պատճառաւ վերջիշեալ որ և իցէ տպագրութիւնները առաւել արագ ստանալ կամ եցողները թող բարեհաճին իրենոց ցանկութիւնը — (եւ վերջիշեալ տպագրութիւններին վերաբերեալ նկատութիւնները, տեղեկութիւնները կամ լուրերը, հեղինակի գիտեմալու համար պիտանիք) — առաւելագոյն Օգոստոսից մինչև Մայիս ամիսները յայտնել:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՆԻՒԹՈՑ ՎԵՑԵՐՐՈՐԴ ՅԵԶԱՆԻ ԱՐԱՐԱՏԱՆՈՑ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ.—Եօթն Խորհուրդը Եկեղեցւոյ՝ (Շարունակութիւն, ճես ի ԺԱ. Թ. 1872 թարուոյ).—
Մկրտութիւն, Գրոշմն, յերես 3, 44, 84:—Ամենուրեք Հայոց Եկեղեցականաց պարտաւորութիւնը, 164,
204, 244:—Լուսաւորչեան կամ Լուսաւորչական, եւ Գրիգորեան, 284:—Եկեղեցականը եւ ժողովուրդ,
324:—Եկեղեցականը ի հալածանս, 364:—Պատմութիւն ժողովոց Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ, 404,
444, (Շարունակելի):—Եկեղեցական երաժշտութիւն եւ ժայնադրութիւն, 440:—Բաղըրանուագ երգոց
ազգեցնութիւն, 445:—Կրօնն պատրուակեալ, 452:

ՊԱՏՄԱԿԱՆ.—Հանապարհորդութիւն (յե. շրջանէն շարունակութիւն, 8, 45, 85, 124, 164, 205,
245, 284, 324:—Խորհրդածութիւն, 220:—Ժամանակագրութիւնը շինութեանց երեսի վանօրէից Ա-
րարտեան նահանգի, 564:—Զէնք կամ Զինացիք, 445:

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ.—Սկզբնական բացատրութիւն բնութեան երեսոյթների, (Շարունակութիւն ճես ի
ԺԱ. Թ. 1872 թարուոյ), 45, 56, 92, 154, 174:—Ժողովրդական ուսուցչի ինքնակրթութիւնը, 260.
293:—Աստղային տիեզերք, 330:—Անդամազննութիւն եւ բնազննութիւն մարդոյ, 367:—Դաստիարա-
կութիւն մանկանց Հայոց, 376, 447:

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ.—Վարդանն ի բանտի, 74:—Հայ ազգն ի հաւատս եւ ի յառաջադիմութիւն, 179:—
Մտածութիւնը եւ վիշտը Ախուրեան վտակի, 268:—Սէր եւ միութիւն, 558:—Դաստիարակութիւն ի
մարդն, 544:—Կարօտ, 542:—Յորդոր քաջին Վարդանայ Մամիկոնէի ի մեծ պատերազմին, 545:—
Պանդուխտ Հայ, 545:—Ողբ յԱնի Մայրաքաղաքն Բաղրատունեաց, 544:—Արկածը Հայաստանի, 579
424:

ԱԶԳԱՅԻՆ. (Թիւ Ա.)—Արմաշու Գէորգ Ս. Եպիսկոպոսի հանգիստ:—Նուէր:—Ցուցակ նուի-
րատուաց ի նպաստ շինութեանց Մայր Աթոռոյս, (32, 450, 485, 226, 274, 506, 548, 585, 428,
460):—Գօղ Սկիւղ:—Նուիրատուք ի նպաստ շինութեան Ս. Աստուածածին ուխտատեղի Եկեղեցւոյ
Կրծանիսու Տփխեաց:—Համառօտ հաշիւ Հոգաբարձութեան Ելիւ. Հոգ. երկսեռ Դպր. Հայոց Աստրախա-
նայ:—ՍԱՊԻՐԻՄԱՆԷ, (38 եւ 135):—Բիւզանդեան Սուրհանդակ. —Գերեզմանատան խնդիր:—Լրագրաց
դէմ հալածմունք:—Ընդհանուր ժողով եւ Յան Կաթողով Վեհ. Հայրապետի Կոնգակին համար:—Հեռա-
գիր մը:—Ուսումնական ժողով դաստիարակութեանն եւ կրօն. ժողով կրօնի դաստիարակութեան վերայ:
—Յայտարարութիւնը, 34—40:

Թիւ Բ.—Հաշիւ հաւաքեալ նուիրատուութեանց . . . ի նպաստ . . . Պարսկաստանի:—Նորընտիր
անդամք:—Բննութիւն Սղնախի Ս. Սահակեան հոգեւոր ուսումնարանի, (78 եւ 114), 76—80:

Թիւ Գ.—Հինգ որդեղիր:—Թեմ. Դպրանոց յԱստրախան:—Նուէր Մեծ. Գուշարեանցի:—Հոգա-
բարձուք եւ ելեմուտք հոգեւոր դպրոցի իգտիրի:—Նուէր Եւփիմէ Տիկնոջ:—Վիճակային դպրոց յԱղեք-
սանդրապօլ:—Օրիորդաց Սահականոյ ծխական դպրոց:—Բիւզ. Սուրհանդակ.—Յարաբերութիւն:—Մե-
ղուի եւ Փոնէի երկամսեայ դատաւարտութիւն:—Երեսի. ժողով:—Սեթեան Եպիսկոպոսին ամսական:
—Վանէն եւ զրպարտութիւնը եւ մատնութիւնը:—Զրիավարժ եւ թոշակաւոր աշակերտներ:—Մալմիւի
մէջ:—Ծննդեան այրին վերայ:—40,000 ոսկի:—Ազգ. պարտուց հանգանակութեան հաշիւ:—Այլ առակ:
—Սամալիս:—Սահմանադրութեան վերաքննիչ յանձնաժողով:—Կարեւոր: 109—120:

Թիւ Դ.—Մամբէ եւ Խորէն Վարդապետք:—Նուէր:—Ի Ս. Պետերբուրգէ:—Շնորհակալութիւն եւ
հաշիւ, (132 եւ 196):—Պատասխանի:—Նորաստակ Եպիսկոպոսութիւն:—Սուրհ. Բիւզ.—Պաշտպանու-

Թիւն։—Դատ։—Մուշէն եւ Ս. Կարապետէն։—Յունաց հետ յարաբերութեան առթիւ։—Վախճանեալ Եպիսկոպոսունք։—Խորէն Արքեպիսկոպոս։—Ծննդեան Եկեղեցւոյ մէջ։—Լրագիրք։—Վերադարձ Խորէն Եպիսկոպոսի, 449—460։

Թիւ Ե.—Երկու արժեւորում։—Գորգեր։—Երեք հարիւր ռուբլի։—Մամբրէ Եպիսկոպոս։—Փոխ. — Թեմակալ Երեւանայ։—Իշխան Հենրիկոս Պուրպոնեան։—Հաշիւ բարեգործական ընկերութեանն Բաքուայ։—Դարձեալ Թէ հր եւ Ս. Լարայր եւ Տղմուտ։—Ի Շամսխույ։—Ս. Հովսիսիմեան օրիորդ. Գպրոց Վաղարշ շապատու։—Սուրհ. Բիւզ. — Յակոբ պէյ։—Վան։—Դարձեալ Յունական զեղծումն։—Ազգ. Հիւանդանոցն եւ իւր Հոգաբարձութիւնը։—Վարժապետանոց։—Ուսումնական խորհրդոյ ջանքեր։—Բօշա Հայերը։—Տէր-Մարգարեանց։—Ազգ. պարտք, 482—200։

Թիւ Զ.—Վեհ. Հայրապետ։—Հաշիւ ժողովարարութեանն ի նպատակ երկրաշարժութեան վնասուած Աւագ Եկեղեցւոյ եւ Հայագղեաց Շամսխույ։—Ի Ս. Պ. Բուրգէ։—Հաշիւ Մարդասիրական ընկերութեանն Եւր-Նախիջեւանայ։—Աղէքսանդրապօլոյ Հայոց Օրինորդաց Սահականոյ ծխական Գրպոցի բացման հանդէս։—Գրիգոր Տէր Կիրակոսեանի նուէր. եւ խոստումն։—Բան հակիրճ առ Արարատ անազիրն (255 274)։—Մանկարարութիւն։—Սուրհ. Բիւզ. — Գանառացւոյ վիճակ։—Ազգ. վարչութեան զբաղմունք։—Ասորոց Կաթողիկոս։—Յոպպէն։—Ալքազարի խնդիր։—Ակադեմիա։—Տարեդարձ։—Ազգ. Սահմանադրութիւն։—Փոքր Ալլազան։—Տէր-Մարգարեանց ի Պօլիս։—Ի Զէյթունէ։—Երեւել, 226—240։

Թիւ Է.—Կամրջաժողով փանք կամ Զօրավանք։—Սուրհ. Բիւզ. — Աղքատասիրաց ընկերութիւն ի ք. միւսնիս։—Ի Եւր. Զուղայէ։—Արքանապէյի։—Բարձր. Խալիւ։—Ասորոց բաժանումն։—Հռովմ. Ազգայինք։—Մահադոյժ։—Ալեքանդրեան։—Թորոս Գիսակ պէյ, 275—280։

Թիւ Ը.—Մեծ. Մկրտիչ Սուրբէկեանց։—Օգոստ. Շահն. ի Տփլիսի։—Գրիգոր Յ. Տիւրաբեանց։—Ի Հին Պայաղիտէ։—Ի Շուշույ։—Պարսկաստանցի այցելութիւն։—Անգղիացի այցելութիւն։—Եւրոպ. եւ շնորհակալութիւն։—Հեղիլ յերեւան։—Արխիպեանցի նուէր։—Պատասխան։—Սուրհ. Բիւզ. — Վերջին բաժանում մի եւս։—Երկրայացւումն։—Ընդհանուր Ժողովոյ մի նստին մէջ։—Սուրբէկեանցի եւ Մսերեանցի վախճանել, 303—320։

Թիւ Թ.—Վեհ. Հայրապետ։—Բիւրեղեայ ջանք։—Որդեգիրք։—Եւրոպ. ի նպատակ շեմաբանի։—Եւր Սնդակ Սինճիլ։—Մահոտեի Մարտիրոս Օրտուեան։—Հանգուցեալ Խաճակ Մովսէսեան Գաւապարեանց, պատճէն կտակի նորին եւ տապանադիրք։—Սուրհ. Բիւզ. — Ի Զմիւռնիս։—Աղքատասիրութիւնք։—Եւրոպ. Երամեան Պէյի։—Ազգային տաղանապ. ի Պօլիս։—Երեսնից խօսակցութիւն։—Վարչական տաղանապ. եւ իւր հոսանքը, 343—360։

Թիւ Ժ.—Կոնգակ եւ ժայնադրութիւն։—Պ. Գալիմ. Անդրեասեան Զարբեանց։—Գեր. Սարգիս Արք. Եպիսկոպոս։—Հայրենեաց հիւնժիններին։—ՅԱստրախանայ։—Սուրհ. Բիւզ. — Պատակաւորումն ի Մխիթարեանքս։—Վեհ. Եւրպար Փաշա։—Երկրագործական արուեստահանդէս ի Զուիցցերիս։—Ռուսերմեան վարժարան։—Եւրոպ. — ՅԱզգուեաց։—Ազգ. — Ծանուցումն, 383—400։

Թիւ ԺԱ.—Շնորհակալութեան ուղերձ յՈւլնիոյ։—Սուրհ. Բիւզ. — Մուրատեան վարժարան։—Եւրոպ. Բարսեղ Հալսեանի։—Ասորոց խնդիր։—Ամերիկացի Մեսիժնարք։—Վան Ս. Մեսրոպայ յԱստրախան։—Ծանուցումն, 427—440։

Թիւ ԺԲ.—Թեմական Վերատեսուչք։—Եւրոպ. եւ շնորհակալութիւն։—Ի Դաւրիժոյ։—Եւրոպատոք ի նպատակ երկսեռ Գպրոցաց Հայոց Աստրախանայ։—Ի Մոզդոկէ։—Սուրհ. Բիւզ. — Թէ Եւրոպացի արհեստաւորաց հետ կրնան մրցիլ Տաճկաստանցի արհեստաւորք։—Մատուռ։—Ընդհ. Ժողով։—Ընտրութիւն Գաղ. Ժողովոյ։—Մուրատեան վարժարան։—Հայոց հին Տիգրանակերտ Մայրաքաղաքին դրից վերայ։—Յայտարարութիւն Մ. Մ. Միանսարեանցի։—Բովանդակութիւն, 437—480։